

Deniz Ürünlerinin Hükmü ve Bu Konudaki İhtilafların Değerlendirilmesi

HÜSEYİN KAHRAMAN

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

huskahraman@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1345-4429>

MUTLU GÜL

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mutlugulx@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9431-6940>

Öz

Müslümanların yeme-içme kültürüne nelerin yenilip nelerin yenilemeyeceği çerçevesinde şekil veren temel kaynaklar Kur'an ve Sünnet'dir. Fakat bu kaynakların yeme-içme konusunda çizdiği çerçeve genel hatlara sahiptir, nispeten göreceli yönler barındırır ve bu nedenle bazı şeylerin tüketilip tüketilemeyeceği konusundaki ihtilaflara zemin hazırlar. Denizden elde edilen ürünlerden hangilerinin hangi şartlar altında helal kabul edilebileceği, bu tartışmaların önemli örneklerinden biridir. "Deniz ürünü" ile kastedilen şey, hayatı tamamen suya bağımlı olan yani suda yumurtlayan veya yavrulayan ve sadece burada beslenebilen, dolayısıyla yaşamı sadece denize bağlı olan canlılardır. Bunları yemenin hükmü konusunda temel olarak iki farklı görüş vardır. Hanefilerin savunduğu birinci görüşe göre deniz ürünleri içinde sadece balıklar yenir. Balıkların yenilmesi için de avlanmak suretiyle elde edilmesi gerekir. Buna göre kendiliğinden ölmüş ve ölüm sebebi bilinemeyen balıklar yenmez. Ancak ölü olarak elde edilmiş olmakla birlikte hastalık gibi yenmesine engel durum teşkil etmeyen, mesela deniz tarafından kıyıya atılmak gibi bir sebeple öldüğü belirlenen balıklar tüketilebilir. Diğer üç büyük mezhep tarafından savunulan görüşe göre ise "deniz canlısı" vasfına sahip bütün canlılar, hangi yolla elde edilirse edilsin, helaldir; tüketilmelerinde dinen beis yoktur. Hem karada hem de suda yaşayabilen canlıların yenip yenemeyeceği ise bu mezhepler arasında ve hatta her bir mezhebin kendi içinde ihtilafıdır. Dört mezhep arasındaki bu farklılığa sebep olan temel faktör, konuyla ilgili ayetlerin delaletinin; hadislerin ise delaletlerine ilaveten *subüt*larının da tartışmaya açık oluşudur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Deniz, Deniz Ürünü, Balık, Helal, Haram.

The Controversy Regarding Seafood in Islamic Dietary Law: An Assessment Abstract

The main source that shapes the Muslim culture of eating and drinking is the phenomenon of religion. But the religion, the Qur'an and the Sunnah in terms of eating and drink-

king have a general outline and have relative aspects. For this reason, it prepares the ground for disputes about whether some things can be consumed or not. Which of the products obtained from the sea can be considered halal under which conditions is an important example of these discussions. What is meant by the seafood is the creature that is totally dependent on water, i.e. spawns in the water, gives offsprings to water, and can only be fed here, and therefore has only life bound to the sea. Basically there are two different views on the provision of eating them According to the first view of Hanafi, fish are eaten only in seafood. Fish should be obtained by hunting to be eaten. According to this, the fish that died spontaneously and whose cause of death is unknown can not be eaten. However, the fish that have been found to be dead, but are not prevented from being eaten as a disease, such as being thrown into the shore by the sea, can also be consumed. According to the opinion defended by the other three major sects, all living things possessing a marine creature, no matter what means, are halal. There is no religious inconvenience in their consumption. Whether both on land and in water can be eaten, among these sects and even within each sect are controversial. The main factor that causes this difference among the four sects is that the indication of verses regarding the subject and also the indications of the hadith, the certainty are also open to discussion.

Keywords: Hadith, Sea, Seafood, Fish, Halal, Illicit.

Giriş

Diğer pek çok alanda olduğu gibi beslenme konusunda da İslam dini, öncelikli olarak “asıl olan *ibâhâdır*” ilkesini benimser. Nitekim Kur’an’da pek çok şeyin insanların istifadesi için yaratıldığına dikkat çekilir.¹ Ancak özellikle yeme-içme söz konusu olduğunda belli bazı ayırımlar yapıldığı gözlenir. Mesela *ṭayyib* yani güzel ve temiz olanların tüketilmesi emredilirken,² *habîs* yani kötü, pis ve çirkin bulunanlardan uzak kalınması istenir.³ Bu bağlamda tüketilmemesi gereken gıdaların isimleri somut olarak sayılır ve mesela kendiliğinden ölmüş hayvanların (leşin), akıtılmış kanın, domuzun ve Allah’tan başkası adına kesilmiş hayvanların yenmesi açık ve kat’î bir şekilde haram kılınır.⁴

Bununla birlikte dinin yeme-içme konusunda çizdiği çerçeve genel hatlara sahiptir; nispeten göreceli yönler barındırır ve bu nedenle bazı şeylerin tüketilip tüketilemeyeceği konusundaki ihtilaflara zemin hazırlar. Hayatını dinin belirlediği sınırlara göre yaşamaya çalışan Müslümanlar, diğer hususlarda olduğu gibi yeme-içme ve tüketim konusunda da dinin helal ve haram olarak belirlediği sınırları öğrenmek ve buna göre davranmak ister. Bu isteklerini de çok büyük oranda, mensubu buldukları mezheplerin ortaya

¹ Mesela bkz. 2/el-Bakara:29; 31/Luqmân:20.

² Mesela bkz. 2/el-Bakara:172; 5/el-Mâ’ide:4-5; 7/el-A’râf:157.

³ Mesela bkz. 7/el-A’râf:157.

⁴ Bkz. 6/el-En’âm:145.

koyduğu hükümler üzerinden karşılama eğilimindedirler. Ancak mezheplerin beslenme gibi önemli ve temel bir meselede ve hususen tarih boyunca insanoğlunun en temel besin kaynaklarından biri olan deniz ürünleri konusunda bile birbirleriyle tamamen çelişen hükümler ortaya koydukları görülür. Bu ise aynı toplumu oluşturan insanların, su mahsullerinden hangilerini tüketebilecekleri hususunda kafa karışıklığına sebep olmakta, hatta zaman zaman birbirlerini dinin hükümlerine muhalif davranmakla itham etmelerine bile yol açmaktadır.

Günlük hayatı yakından ilgilendiren bu konu hakkında, görebildiğimiz kadarıyla, ister makale isterse tez/kitap şeklinde herhangi bir araştırma yapılmış değildir.⁵ Deniz ürünlerinin hükmü konusunda yukarıda zikrettiğimiz ihtilafların anlaşılıp değerlendirilmesine katkı sağlamak amacıyla kaleme alınan makalede fikhi mezheplerin bu konuda sahip oldukları farklı görüşlerin sebepleri ve bu görüşlere zemin teşkil eden deliller incelenecektir. Bu bağlamda söz konusu farklı görüşlerin ayrıntıları, mezheplerin bu çerçevede muhaliflerine yönelttikleri itirazlar ve onlardan gelen itirazlara verdikleri cevaplar üzerinde de durulacaktır. Araştırma esnasında tarafların savundukları görüşler için zikrettikleri hadisler özellikle incelenecektir. Araştırmalarımız neticesinde *şahih* olduğunu tespit ettiğimiz hadislerin sadece *şahih* olduklarına işaret edilecek, makale hacminin artmaması adına senedlerini oluşturan bütün raviler ve isnad yapıları ile ilgili bilgiler zikredilmeyecektir. Fakat senedi veya metni konusunda tartışma bulunanların sıhhatleri ile ilgili görüşler, sebepleriyle birlikte ortaya konacaktır.

1. Deniz Ürünlerinin Hükmü Konusunda Hanevîlerin Görüşü

“Deniz ürünü” ile kastedilen şey, hayatı tamamen suya bağımlı olan yani suda yumurtlayan veya yavrularını suda çıkararak ve sadece burada beslenebilen canlılardır. Bunları yemenin hükmü konusunda biri Hanevîlerin diğeri de cumhurun olmak üzere temel olarak iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Hanevîlerin konuya dair görüşleri iki farklı hükümden oluşur. Buna göre öncelikle deniz canlıları içinde sadece balıklar yenebilir. Görüşün ikinci aşaması ise bu balıkların elde edilme şekilleriyle ilgilidir. Buna göre balıkların da avlanmak suretiyle elde edilmesi ya da eğer ölü olarak ele geçirilmişse ölüm sebebinin yenmesine engel teşkil etmemesi gerekir. Dolayısıyla Hanevîlere göre ölüm sebebi bilinmeyen balıkların yenmesi caiz değildir. Bu

⁵ Bu mesele, yaptığımız taramalar esnasında görebildiğimiz kadarıyla Mehmet Avcı tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Rize) Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı bünyesinde ve “Deniz Ürünlerinin Fıkhi Ahkamı” başlığı altında henüz devam etmekte olan bir yüksek lisans tezine konu edinilmiş durumdadır.

iki hükümden her birinin dayandığı deliller de farklıdır. Bu nedenle her hükmün bağımsız olarak ele alınması faydalı olacaktır.

1.1. Deniz Ürünleri İçinde Sadece Balıklar Yenebilir

Hanefilere göre su ürünleri içinde sadece balıklar yenebilir. Nitekim Muḥammed b. el-Ḥasen eṣ-Şeybānī'nin (ö.189/805) "Deniz canlıları içinde balık dışında kalanların yenmesini kerih görür müsün?" şeklindeki sorusuna Ebū Ḥanīfe (ö.150/767) "Evet, balık hariç deniz canlılarının tamamını kerih görüyorum" şeklinde cevap vermiştir.⁶ Yine Muḥammed b. el-Ḥasen'in, "Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere deniz avı yapmak ve onu yemek size helal kılındı..."⁷ ayetinde geçen "deniz avı" ifadesini özellikle balıklara hasrettiği görülür.⁸ Hanefiyye'nin önde gelen fakihlerinden es-Seraḥsī (ö.483/1090[?]) de "Avlanma" başlığı altında "deniz avı konusunda, balıktan başkasının helal olmadığını" ifade eder.⁹ Aynı husus diğer Hanefī fukaha tarafından da tekrarlanır.¹⁰

Hanefiler balık dışındaki canlıların yenemeyeceğini söylerken aşağıdaki ayet ve hadislere dayanmışlardır:

▪ "Peygamber Onlara Pis Şeyleri (الْخَبَائِث) Haram Kılar" Ayeti

Hanefiler bu konuda öncelikle "Peygamber onlara temiz şeyleri helal, pis ve çirkin şeyleri ise haram kılar" şeklindeki 7/el-A'rāf:157 ayetine¹¹ işarette bulunmuşlardır.¹² Bu ayette geçen *ḥabīs* kelimesi yiyecekler, insanlar, eşyalar ve fiiller yani hem somut hem de soyut şeyler hakkında kullanılan kelimelerdendir.¹³ Dolayısıyla kelime dışı, idrar, akıtılmış kan ve leş gibi somut nesnelere bu şeylerin bizzat kendisine veya soğan ve sarımsak-

⁶ Muḥammed b. el-Ḥasen eṣ-Şeybānī, *el-Aṣl*, tah. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dāru İbn Ḥazm, 1433/2012), c.5, s.393.

⁷ 5/el-Mā'ide:96.

⁸ (صِيدَ الْبَحْرِ هُوَ الْمَسْمُوكُ خَاصَّةً). Bkz. Şemsu'l-E'imme es-Seraḥsī, *el-Mebsūt*, tah. Ḥalil Muḥyiddin el-Meyyis (Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1421) c.4, ss.94.

⁹ (صَيْدُ الْبَحْرِ: لَا يَحِلُّ تَقَاوُلُ شَيْءٍ مِنْهَا بِسُورِ الْمَسْمُوكِ). Bkz. es-Seraḥsī, *el-Mebsūt*, c.11, ss.398, 448.

¹⁰ Mesela bkz. Ebū Bekr el-Ceşşāş, *Aḥkāmü'l-Kur'ān*, tah. 'Abdusselām Muḥammed 'Alī Şāhīn (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), c.2, s.600; 'Alā'uddīn el-Kāsānī, *Bedā'iu'ş-Şanā'ī' fī Tertibi'ş-Şerā'ī'* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), c.5, s.35; İbn Nuceym el-Ḥanefī, *el-Baḥru'r-Rā'ik Şerḥu Kenzi'd-Deḳā'ik* (Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, tsz.), c.8, s.196; Faḥruddīn ez-Zeyla'ī, *Tebyīnu'l-Ḥaḳā'ik Şerḥu Kenzi'd-Deḳā'ik* (Kahire: Bulak, 1314), c.5, s.296.

¹¹ Ayetin tamamı şu şekildedir: "Onlar öyle kimselerdir ki, yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de ismini yazılı buldukları, haber getiren, okuma-yazması olmayan peygambere uyarlar. O, kendilerine iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. Onlara temiz şeyleri helal, pis ve çirkin şeyleri ise haram kılar. Onların sırtlarındaki ağır yükleri indirir, bağlandıkları zincirleri koparır. İşte peygambere inananlar, hürmet edenler, yardım edenler ve onunla gönderilen nura uyanlar, onlar saadete erenlerin ta kendileridir."

¹² Mesela bkz. el-Kāsānī, *Bedā'iu'ş-Şanā'ī'*, c.5, s.35.

¹³ Cemāluddīn İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab* (Beyrut: Dāru Şādir, tsz.), c.2, s.141.

ta olduğu gibi bu nesnelere niteliğine delalet eder.¹⁴ Bu çerçevesiyle *habīs* kelimesi “pis, iğrenç veya zararlı olduğu için insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği şeyler”¹⁵ şeklinde anlaşılmıştır. Hanefilere göre balık dışında kalan mesela kurbağa, yengeç, yılan vb. deniz canlıları *habīs*dir. Dinin, aklın ve fitratın kabul edemeyeceği bu pis şeyleri tüketmek de helal değildir.¹⁶

▪ “Kurbağayı Öldürmeyin” Hadisi

Hanefi fakihlerden Ebū Ca’fer eṭ-Ṭahāvī (ö.321/933) ve Ebū Bekr el-Ceşşāş (ö.370/981), kurbağanın *habīs* olduğu dolayısıyla tüketilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Dayandıkları delil ise senedinin son tarafı “Hz. Peygamber → ‘Abdurrahmān b. ‘Uşmān → Sa’īd b. el-Museyyeb → Sa’īd b. Hālid → İbn Ebī Zī’b” şeklinde olan “ وَذَكَرَ الضَّفْدَعُ يَكُونُ فِي (ص) دَكَرَ طَيْبِ الدَّوَاءِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) عَنْ قَتْلِهِ (Bir doktor kurbağanın ilaç olabileceğini söyleyince Allah Rasulü bu hayvanın öldürülmesini nehyetmiştir)” hadisidir.¹⁷ ‘Alā’uddīn el-Kāsānī’ye (ö.587/1191) göre Allah Rasulü bu hadisin sonunda kurbağayı “حَبِيبٌ مِنَ الْحَبَائِثِ (*habīs* canlılardan biridir)” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ Eṭ-Ṭahāvī bu hadisle ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur:

Bu hadis, balık ile kurbağa arasındaki hükümün farklı olduğuna delalet etmektedir. Zira balığın öldürülmesinde bir beis yoktur. Kurbağanın öldürülmesi yasaklandığına göre (hüküm itibariyle) balığın zıddına olduğu anlaşılır. Öyleyse bu hadis denizde, helal olan balığın hilafına yenmesi hoş karşılanmayan canlıların da bulunduğunu gösterir.¹⁹

“Kurbağa bir su canlısıdır” diyen el-Ceşşāş ise görüşünü “eğer yenmesi veya bir şekilde kullanılması caiz olsaydı Allah Rasulü onun öldürülmesini nehyetmezdi” şeklinde açıklar. Buradan hareketle “kurbağanın haramlığı hadis ile sabit olunca balık dışındaki diğer su canlılarının da onunla aynı hükme sahip olması beklenir” sonucuna ulaşır.²⁰

¹⁴ *Habīs* olarak tanımlanan bazı şeyler için mesela bkz. 24/en-Nūr:26; 3/Ālu ‘İmrān:179; 14/İbrāhīm:26; Muslim, *Şahīh*, K. el-Mesācid, 78 (no.567); Ebū Dāvūd, *Sunen*, K. el-İcāra, 3 (no.3421).

¹⁵ Bu kelime hakkında bilgi ve örnekler için bkz. M. Zeki Duman, “Habīs,” *Diyanet İslām Ansiklopedisi*, c.14, s.379.

¹⁶ El-Kāsānī, *Bedā’i’u’ş-Şanā’i’*, c.5, s.35; İbn Nuceym, *el-Baḥru’r-Rā’ik*, c.8, s.196; ez-Zeylāī, *Tebyīnu’l-Ḥakā’ik*, c.5, s.296.

¹⁷ Ebū Ca’fer eṭ-Ṭahāvī, *Şerḥu Muşkilil-Āşār*, tah. Şu’ayb el-Arna’üt (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risāle, 1415), c.5, s.33.

¹⁸ El-Kāsānī, *Bedā’i’u’ş-Şanā’i’*, c.5, s.144.

¹⁹ Eṭ-Ṭahāvī, *Şerḥu Muşkilil-Āşār*, c.5, s.33.

²⁰ El-Ceşşāş, *Aḥkāmü’l-Ḳur’ān*, c.2, s.601.

Ḥanefilere göre balık dışındaki deniz canlılarının yenilmesine ilaveten alınıp satılması da haramdır.²¹ Onların bu yaklaşımı, balık dışındaki deniz canlılarını kurbağaya kıyas ettiklerini göstermektedir.

Ḥanefî fukaha tarafından delil addedilen kurbağanın öldürülmesini yasaklayan hadis, bazı muhaddisler tarafından da nakledilmiştir. Bu müelliflerin senedleri, İbn Ebî Zî'îb (ö.159/776) de dahil olmak üzere ilk dört ravide eṭ-Ṭaḥâvî ve el-Ceşşâş'ın senediyle aynı isimlerden oluşmaktadır.²² Bu ravilerin rivayet ehliyeti ve isnadın yapısı hakkında hadisin sıhhatine zarar verecek bir tenkid, görebildiğimiz kadarıyla, yoktur. Dolayısıyla hadisin sened itibarıyla *şahîh* olduğu söylenebilir. Ancak Allah Rasulü'nün kurbağayı, el-Kāsānî'nin dediği gibi, "*ḥabîş* canlılardan biridir" şeklinde tanımladığı bir rivayete hadis kaynaklarında ulaşamadığımızı da ifade etmemiz gerekir.²³

Bununla birlikte hadis kaynaklarında kurbağanın öldürülmesi konusundaki nehyi, Ḥanefî ulemanın anladığından çok farklı gerekçelere bağlayan rivayetler de bulunmaktadır. Mesela 'Abdurrezzâk'ın (ö.211/826-27) naklettiği ve "Kurbağayı öldürmeyin" şeklinde başlayan bir hadis "Çünkü onun sesi tesbih ve takdistir" şeklinde devam eder ve öldürülmeme gerekçesi buna bağlanır.²⁴ 'Abdurrezzâk tarafından nakledilen bir başka hadiste nehy bu kez, kurbağanın, Hz. İbrahim için yakılan ateşi söndürmeye çalışmasına bağlanır.²⁵ Kurbağanın bu iki özelliğini birleştiren rivayetler de vardır.²⁶

Bu bilgilerden hareketle kurbağanın yenemeyeceği sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir. Zira yenmesi için öncelikle öldürülmesi gerektir. Ancak bu hükmün, Ḥanefîlerin savunduğu gibi kurbağanın *ḥabîş*

²¹ El-Kāsānî, *Bedâ'î'u's-Şanâ'î*, c.5, s.144.

²² Ed-Dârimî, *Sunen, K. el-Eḍḍâhî*, 26 (no.2041); Aḥmed b. Ḥanbel, *Musned*, c.3, ss.453, 499 (no.15757); Ebû Dâvûd, *Sunen, K. eṭ-Ṭıbb*, 11 (no.3871); en-Nesâ'î, *Sunen, K. eṣ-Şayd ve'z-Zebâ'ih*, 36 (no.4355); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, tah. Kemâl Yûsuf el-Ḥûrî (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1409), c.5, s.62.

²³ Böyle bir tanımlama görebildiğimiz kadarıyla sadece kirpi hakkında varid olmuştur. Bkz. Aḥmed b. Ḥanbel, *Musned*, c.2, s.381 (no.8954). Bu rivayet ise senedinde hem *mechûl* hem de *mubhem* raviler bulunmasından dolayı *da'if*tir. Zira senedde bulunan 'İsâ b. Numeyle el-Fezârî *mechûl* bir ravidir. Bkz. Şemsuddîn ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tah. 'Alî Muḥammed Mu'avvaḍ ve 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1416/1995), c.5, s.394.

²⁴ Bkz. 'Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Muşannef*, tah. Ḥabîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisu'l-İlmî, 1403), c.4, s.451 (no.8415). Benzer bir rivayet için bkz. Ebû'l-Kâsim eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, tah. Ṭâriḳ b. 'İvâḍullâh b. Muḥammed ve 'Abdulmuḥsin b. İbrâhîm el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995), c.4, s.104 (no.3716); Ebû'l-Kâsim eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu's-Şağîr*, tah. Muḥammed Şekûr Maḥmûd (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1985), c.1, s.315 (no.521).

²⁵ Bkz. 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, c.4, s.445 (no.8390).

²⁶ Bkz. 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, c.4, s.446 (no.8393).

oluşuna mı yoksa diğer hadislerin delaletinden hareketle başka özelliklerine mi bağlanacağı tartışmaya açık görünmektedir. Eṭ-Ṭaḥāvī'ye göre bu özellik onun Allah'ı tesbih ve takdis edişi olmamalıdır. Zira Kur'an'da "Hiçbir varlık yoktur ki Allah'ı hamd ile tesbih etmesin" (17/el-İsrā':44) buyrulmaktadır. Dolayısıyla balık da Allah'ı tesbih eder ama bu durum onun yenmek amacıyla öldürülmesine engel değildir. Öyleyse kurbağa bunun dışında bir sebepten yasaklanmış olmalıdır. Bu sebep de onun yenemez oluşudur. Yenmeyecek bir hayvanı öldürmek abestir; abesle iştigal ise haramdır.²⁷

1.2. Balığın Avlanmış veya Makul Bir Sebepden Öldüğünün Bilinmesi Gerekir

Ḥanefilere göre balığın yenebilmesi için ya avlanması veya ölümünün makul yani yenmesine engel olmayacak bir sebepten kaynaklandığının bilinmesi gerekir. Bu makul sebepler içerisinde örneğin deniz tarafından kıyıya atılması, bir başka balık veya su kuşu tarafından öldürülmesi veya suyun donması sonucu ölmesi gibi hususlar zikredilebilir. Fakat tespit edilebilir bir âmil olmaksızın, kendiliğinden yani hastalık ve benzeri bir sebepten ölüp yüzeye çıkmış balıklar (السَّمَك الطَّافِي) yenmez. Böyle balıklarla kendiliğinden ölmüş diğer hayvanlar arasında fark yoktur.²⁸ Ama sırf deniz tarafından kıyıya atıldığı için ölen balıklar bu hükümde olmayıp yenilebilir. Zira ölüm sebebi yine sudan çıkmasıdır. Ḥanefilere göre bir kısmı suyun içinde bir kısmı toprakta bulunan balığa ise dikkat etmek gerekir. Nitekim Muḥammed b. el-Ḥasen'e göre böyle bir balığın başı veya büyük bir kısmı suyun içinde ise yenmez. Zira balığın başı, onun solunum organıdır; yani bu durumda balığın suyun içinde olmasına rağmen kendiliğinden öldüğü anlaşılır. Ama başı suyun dışında ise haricî bir sebeple öldüğüne hükmedilir, dolayısıyla da yenebilir.²⁹

"Balıkların yenebilmesi için avlanmaları veya makul bir sebepten öldüklerinin bilinmesi gerekir" görüşünün sahabeden Hz. 'Alī (ö.40/661), İbn 'Abbās (ö.68/687-688), Cābir b. 'Abdillāh (ö.78/697) ile tabiundan Cābir b. Zeyd (ö.93/711-712), 'Aṭā' b. Ebī Rabāḥ (ö.114/732), Sa'īd b. el-Museyyeb (ö.94/713), İbrāhīm en-Neḥā'ī (ö.96/714), el-Ḥasen el-Başrī (ö.110/728), Ṭāvūs b. Keysān (ö.106/725) ve Muḥammed b. Sīrīn (ö.110/729) gibi isim-

²⁷ Eṭ-Ṭaḥāvī, *Şerḥu Muşkili'l-Āşār*, c.5, s.33.

²⁸ El-Ceşşāş, *Aḥkāmü'l-Kur'ān*, c.1, s.131; es-Seraḥsī, *el-Mebsūt*, c.11, ss.398, 448; el-Kāsānī, *Bedā'i'u'ş-Şanā'i*, c.5, s.36.

²⁹ El-Kāsānī, *Bedā'i'u'ş-Şanā'i*, c.5, s.36.

ler tarafından da seslendirildiğini söyleyen Hanefiler,³⁰ bu konuda aşağıdaki ayet ve hadislere istinad etmişlerdir.

▪ **“Meyte Size Haram Kılınmıştır” Ayeti**

Hanefilere göre bu hükmün temel delili 5/el-Mâ’ide:3. ayette geçen “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ” (Meyte size haram kılınmıştır)” ibaresidir. Bu ayette geçen *meyte*, kendiliğinden yani insan eliyle ortaya çıkan boğazlama veya keskin bir aletle kanının akmasına sebep olacak haricî bir neden olmadan ölen hayvana yani leşe delalet eder. İnsanın boğazlama gibi bir eylemi amaçlamaksızın ölümüne sebep olduğu hayvan da *meyte* (leş) hükmündedir.³¹

Hanefiler bu ayetin ‘umûmiliği ile amel etmiş; ister karada isterse denizde olsun, herhangi müdahale olmadan kendiliğinden ölmüş tüm hayvanları bu ayetin şümulüne dahil etmişlerdir.³² Bu yaklaşıma göre balığın, sudan çıktıktan sonra boğazlamaya gerek kalmadan ölmesi esasen onun da *meyte* yani leş çerçevesine girmesini gerektirmektedir. Fakat Hanefiler iki veriye dayanarak balığı bu çerçevenin dışında tutmuşlardır. Öncelikle boğazlama, kanı olan hayvanlar için geçerli bir eylemdir. Balık, boğazlama eylemini gerektirecek ölçüde kana sahip değildir; var olan az miktardaki kan ise haram değildir.³³ Kaldı ki Allah Rasulü hemen aşağıda zikredilecek olan “İki ölü ve iki kan bize helal kılınmıştır; ölüler, balık ve çekirgeçdir...” hadisiyle balığı, ‘umûm bildiren *meyte* kelimesinin kapsamından çıkarmıştır.³⁴ Gerçi Hanefiler *mutevâtir* bir bilginin *âhâd* haberle *taḥşîş*ini caiz görmemişlerdir.³⁵ Fakat öyle anlaşılıyor ki Hanefiler bu iki veriyi birleştirmiş; balık ve çekirgenin, *meyte* hükmünden çıkarılmasını, onların (bilinen manada) kanlarının olmamasına bağlamışlardır.

³⁰ El-Ceşşâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, c.1, s.131; es-Seraḥsî, *el-Mebsût*, c.11, s.448; el-Ḳurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Aḥmed el-Berdüni ve İbrâhîm Aḫfeyyeş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Miṣriyye, 1384/1964), c.6, s.318.

³¹ El-Ceşşâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, c.1, s.130.

³² El-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Şanâ'i'*, c.5, s.35. Hanefilerin bu yaklaşımı için ayrıca bkz. Ebû'l-Fidâ' İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Sâmi b. Muḥammed es-Selâme (Beyrut: Dâru Ḥaybe, 1420/1999), c.3, s.200.

³³ Bedruddîn el-'Aynî, *Şerḫu Suneni Ebî Dâvud*, tah. Ebû'l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Miṣrî (Riyad: Mektebetu'r-Ruṣd, 1420/1999), c.1, s.233; Ebû Hanîfe ve Muḥammed b. el-Ḥasen'e göre balığın kanı temizdir; zira ümmet, onu kanı ile yemenin *mubâḥ* olduğunda *icmâ'* etmiştir. Eğer necis olsaydı *mubâḥ* görülmezdi, çünkü balığın kanı “gerçek” manada kan değildir. Aksine kan rengine sahip bir sudur. Zira gerçek kana sahip canlılar suda yaşamaz. Kaldı ki kesimden sonra damarlarda ve etin içinde kalan kan temiz addedilmiştir, çünkü bu kan akıcı niteliğe sahip değildir. Ebû Yûsuf ise akıcı haldeki balık kanını necis saymakla birlikte etin içinde kalan haliyle yenmesinin affedileceği kanaatinde dir. Bkz. El-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Şanâ'i'*, c.1, s.61.

³⁴ Ebû Manşûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, tah. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), c.3, s.625; Bedruddîn el-'Aynî, *el-Binâye Şerḫu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/2000), c.11, s.607.

³⁵ Bkz. es-Seraḥsî, *Usûl-i Seraḥsf* (İstanbul: Kahraman Yay. 1984), c.2, s.77.

■ “İki Ölü ve İki Kan Bize Helal Kılınmıştır” Hadisi

Hanefilere göre yukarıda zikri geçen avlanma veya belli bir sebepten öldüğü bilinenek elde edilen balığın boğazlanmasına gerek olmadığı şu hadiste ayrıca ifade edilmiştir: “ **أَجَلْتُ لَنَا مَيْتَانِ وَدَمَانٍ؛ أَمَّا الْمَيْتَانِ: فَالْسَّمَكُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانُ: فَالطَّحَالُ وَالْكَبِدُ** (İki ölü ve iki kan bize helal kılınmıştır. Ölüler, balık ve çekirge- dir. Helal kılınan kanlar ise dalak ve ciğerdir).”³⁶ Buna göre hadis, balığı ve çekirgeyi, yenebilecek diğer hayvanlardan ayırmıştır.

Bu hadisin el-Ceşşâş tarafından “Hz. Peygamber → İbn ‘Umer → Zeyd b. Eslem (baba) → ‘Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem (oğul)” senediyle nakledildiği görülür.³⁷ Hadis, Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), ‘Abd b. Humejd (ö.249/863) ve İbn Mâce (ö.273/887) gibi bazı muhaddisler tarafından da nakledilmiştir.³⁸ Bu müelliflerin senedleri, kendi hocalarının ilavesi dışında, el-Ceşşâş’ın zikrettiği sened ile aynıdır. Ed-Dârakuṭnî’nin (ö.385/995) bir rivayetinde ise hadis Zeyd b. Eslem’in (ö.136/754) diğer oğlu ‘Abdullâh’tan gelmektedir.³⁹

Hadisin senedinde yer alan ‘Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem, münekkidler- in *ḍa’îf* bulunduğu bir ravidir.⁴⁰ Bu noktada ed-Dârakuṭnî’nin ‘Abdullâh b. Zeyd b. Eslem tarikinden naklettiği rivayetin kardeşi ‘Abdurrahmân’ın riva- yetini desteklediği düşünülebilir. Ancak münekkidler bu ravi hakkında da ihtilaf ettiği görülür.⁴¹ Böyle durumlarda raviyi güvenilir bulanların, *cerḥ* edenlerin bildiği bir kusurdan habersiz olduğu düşünülür.⁴² Dolayısıyla hadisin *ḍa’îf* olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan bazı hadisçilere göre rivayetin *şahîh* olanı, Hz. Peygam- ber’e izafe edilen (*merfû’*) değil İbn ‘Umer’e (ö.73/692) nispetle nakledilen

³⁶ El-Ceşşâş, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, c.1, s.130; c.2, s.600; es-Seraḥsî, *el-Mebsût*, c.11, s.398.

³⁷ El-Ceşşâş, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, c.1, s.130.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, c.2, s.9 (no.5723); İbn Mâce, *Sunen*, K. eṣ-Şayd, 9 (no.3218); K. el-Eṭ’ime, 31 (no.3314); Ebû’l-Hasen ed-Dârakuṭnî, *Sunen*, tah. es-Seyyid ‘Abdullâh Hâşim el-Yemânî el-Medenî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1386/1966), c.4, s.271 (no.4732). İbn Mâce’nin bir rivayetinde hadisin metni sadece “İki ölü bize helal kıldı: balık ve çekirge” şeklinde, muhtemelen *ihṭişâr* ile nakledilmiştir. Bkz. *Sunen*, K. eṣ-Şayd, 9 (no.3218).

³⁹ Ed-Dârakuṭnî, *Sunen*, c.4, s.271 (no.4732).

⁴⁰ Nitekim ‘Abdurrahmân hakkında Ahmed b. Hanbel, ‘Alî b. el-Medîni, Yaḥyâ b. Ma’in ve en-Nesâî gibi alimler “*ḍa’îfir*” hükmünü vermişlerdir. Bu ravi hakkında geniş bilgi için bkz. Muḥammed b. İsmâ’il el-Buḥârî, *et-Târîḫu’l-Kebîr* (Haydarabad: Dâ’iratu’l-Ma’ârifü’l-‘Uşmâniyye, tsz.), c.5, s.284; ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, c.4, s.283.

⁴¹ Nitekim ‘Abdullâh b. Zeyd b. Eslem hakkında Ahmed b. Hanbel “*şikadîr*” derken Yaḥyâ b. Ma’in, Ebû Zur’a, en-Nesâî ve el-Cüzeccânî gibi münekkidler “*ḍa’îf*” ve “hadis ilminde güçlü değildir” gibi lafızlar kullanmışlardır. Bu ravi hakkında geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, c.4, s.103.

⁴² Hadis alimlerinin büyük çoğunluğuna göre bu hüküm, *ta’dil* edenlerin sayısının *cerḥ* edenlere göre daha fazla olması durumunda bile geçerlidir. Bkz. Zeynuddin el-İrâkî, *et-Takyîd ve’l-İdâh Şerḫu Muḥaddimetu İbni’s-Salâh*, tah. ‘Abdurrahmân Muḥammed ‘Uşmân (Medine: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1389/1969), c.1, s.142.

(*mevkûf*) şeklindedir. Nitekim bu *mevkûf* rivayetinin senesinde Zeyd b. Eslem'in oğulları bulunmamaktadır.⁴³ Ancak bu durumda bile rivayetinin, şeklen değilse bile "hükmen" *merfû'* olduğuna hükmedilebilir. Zira sahabeden sâdir olan "bize helal kılındı" ifadesi onların kendi aklıyla ulaşabileceği bir hüküm değildir ve hüküm noktasında akla ancak Hz. Peygamber'i getirebilir.⁴⁴

▪ "... Kendiliğinden Ölen Balıkları Yemeyin" Hadisi

Hanefî ulemadan eṭ-Ṭahāvî ve el-Ceşşâş gibi isimlerin Câbir b. 'Abdillâh'dan naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"مَا أَلْفَى الْبَحْرُ أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطَفَا فَلَا تَأْكُلُوهُ" (Denizin kıyıya attığı veya su çekildiği için açıkta kalan şeyleri yiyin; ama kendiliğinden ölüp de suyun yüzüne çıkanları yemeyin).⁴⁵ Bu bağlamda eṭ-Ṭahāvî ve el-Ceşşâş "مَا نَضَبَ مَا تَصَبَّ عَنْهُ الْمَاءُ فَكُلُوا، وَمَا لَفَطَهُ فَكُلُوا، وَمَا طَفَا فَلَا تَأْكُلُوا" (Su çekildiği için açıkta kalanları yiyin. Suyun kıyıya attıklarını da yiyin. Ama kendiliğinden ölüp de suyun yüzüne çıkanları yemeyin) ve "كُلُوا مَا حَسَرَ عَنْهُ الْبَحْرُ وَمَا أَلْقَاهُ وَمَا وَجَدْتُمُوهُ مَيْتًا أَوْ طَافِيًا فَوْقَ الْمَاءِ" (Deniz çekildiği için açıkta kalanları ve dışarı attıklarını yiyin. Ama ölü olarak bulduklarınızı veya suyun yüzeyine kendiliğinden çıkmış (ölü balıkları) yemeyin)" gibi metinlere de işaret etmişlerdir. Muhtevaları arasındaki uyuma bakılarak son iki rivayette yer alan metin farklarının, birinci hadisin mana ile naklinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Eṭ-Ṭahāvî ve el-Ceşşâş'a göre bu rivayetler, kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkan balıkların yenemeyeceğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in bu yasağını, söz konusu balığın hastalık taşıma ihtimalinden dolayı "sakındırma" olarak değerlendirmek yani sebebi tıbbi bir amaca hamletmek uygun değildir. Aksine bu yasağı o şeyin haram kılındığını beyan eden bir hükümdür. Nitekim Hz. 'Alî ve İbn 'Abbâs gibi sahabiler de böyle balıkların yenemeyeceğini ifade etmişlerdir.⁴⁶ Kaldı ki Allah Rasulü "Helaller ve haramlar

⁴³ Nitekim el-Beyhaqî, rivayetinin hem *merfû'* hem de *mevkûf* tarihlerini verdikten sonra şu açıklama yapıyor: "Bu rivayetinin *mevkûf* şekli isnad açısından *şahihtir*. Rivayeti *merfû'* olarak nakledenler Zeyd b. Eslem'in oğullarıdır." Bkz. Ebû Bekr el-Beyhaqî, *Sunenu'l-Beyhaqî el-Kubrâ*, tah. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Mekke: Mektebetu Dâru'l-Bâz, 1414/1994), c.1, s.254; c.9, s.257; c.10, s.7.

⁴⁴ Muḥyiddîn en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb* (Beirut: Dâru'l-Fikr, tsz.), c.2, s.560; İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerhu Şahihi'l-Buhârî*, tah. Muḥammed Fu'âd 'Abdulbâkî ve Muḥibbuddîn el-Ḥaṭîb (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), c.9, s.621.

⁴⁵ Mesela bkz. eṭ-Ṭahāvî, *Şerhu Muşkili'l-Âşâr*, c.10, s.199; el-Ceşşâş, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, c.1, ss.130, 133.

⁴⁶ Hz. 'Alî balıkçılara "Pazarlarımızda kendiliğinden ölüp kıyıya vuran balıkları satmayın" derken İbn 'Abbâs da böyle balıkları yemenin haram olduğunu ama denizin kıyıya attığı balıkların yenilebileceğini söylemiştir. Kendiliğinden ölen balıkları yemenin haram olduğunu gösteren bu delillerin, helal kılan delillere tercih edilmesi gerekir. Bkz. el-Ceşşâş, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, c.1, s.131; es-Seraḥşî, *el-Mebsûṭ*, c.11, s.448; el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Şanâ'i'*, c.5, s.36.

bellidir. Aralarında ise şüpheli şeyler vardır..."⁴⁷ ve "Seni şüphelendiren şeyleri bırak, şüphe uyandırmayan şeylere bak!"⁴⁸ buyurarak sadece haramlardan değil, haram olma şüphesi bulunan şeylerden de uzak durulması tavsiyesinde bulunmuştur.

Eṭ-Ṭahāvī ve el-Ceşşâş'ın "Hz. Peygamber → Câbir → Ebū'z-Zubeyr → İsmâ'îl b. Umeyye → Yahyâ b. Suleym → Aḥmed b. 'Abde" isimlerinden oluşan bir senedle naklettiği⁴⁹ bu hadis, aynı senedle bazı hadis alimleri tarafından da rivayet edilmiştir.⁵⁰ Bu senedlerde ismi geçen Ebū'z-Zubeyr Muḥammed b. Muslim b. Tedrus (ö.126/744), rivayet ehliyeti konusunda münekkidler ihtilaf ettiği bir isimdir.⁵¹ Zaman zaman *tedlīs*⁵² yaptığı için, özellikle Câbir'den ve "عَنْ" *şîğasıyla*⁵³ naklettiği rivayetlerinin reddedileceğini söyleyen hadisçiler vardır.⁵⁴ Ebū'z-Zubeyr'in "kendiliğinden ölen balıkları yemeyin..." hadisini de Câbir'den "عَنْ" *şîğasıyla* naklettiği görülmektedir. Diğer taraftan hadisin isnadında ismi geçen Yahyâ b. Suleym hakkında da münekkidlerden farklı değerlendirmeler gelmiştir.⁵⁵ Bu ravilerden ötürü hadis, alimlerin önemli eleştirilerine maruz kalmıştır. Nitekim et-Tirmizî (ö.279/892) bu hadisi el-Buḥārî'ye (ö.256/870) sorduğunu ve "*maḥfūz* değildir" cevabını aldığı söylemiş ve aynı sahabi raviden yani Câbir'den bunun hilafına bazı rivayetlerin geldiğine işaret etmiştir.⁵⁶ Hadisin, içinde

⁴⁷ Hadis için bkz. el-Buḥārî, *Şaḥîḥ, K. el-İmân*, 39 (no.52).

⁴⁸ Hadis için bkz. et-Tirmizî, *Sunen, K. Şifatu'l-Ḳiyāme*, 60 (no.2518).

⁴⁹ Eṭ-Ṭahāvī, *Şerḥu Muşkilil-Āşār*, c.10, s.199; el-Ceşşâş, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, c.1, ss.130, 133.

⁵⁰ Bkz. Ebū Dâvud, *Sunen, K. el-Eṭ'ime*, 35 (no.3815); İbn Mâce, *Sunen, K. eş-Şayd*, 18 (no.3247); eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, c.3, s.181 (no.2859); ed-Dâraḳuṭnî, *Sunen*, c.4, s.268 (no.4715). Ebū Dâvud ve İbn Mâce hadisi Aḥmed b. 'Abde'den nakletmiştir. Eṭ-Ṭaberânî, Aḥmed b. 'Abde'ye bir; ed-Dâraḳuṭnî ise iki hocası aracılığı ile ulaşır.

⁵¹ Nitekim Yahyâ b. Ma'în, en-Nesâ'î, İbn 'Adiy gibi alimlerin *şîka* bulduğu Ebū'z-Zubeyr; Aḥmed b. Ḥanbel, Sufyân b. 'Uyeyne, Şu'be, İmâm eş-Şâfi' ve Ebū Zur'a gibi münekkidler tarafından *da'if* addedilmiştir. Ebū Ḥâtim ise onu "hadisi yazılır ama delil olmaz" ifadeleriyle tanıtır. Hakkında geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.6, ss.333-335.

⁵² *Tedlīs*; ravinin, bir kusuru veya hoş görülmeyecek özelliği bulunan bir hadisi, bunun bulunmadığını zannettirecek şekilde nakletmesidir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstidlâhları Sözlüğü* (İstanbul: Hadisevi Yay., 2006), s.315.

⁵³ Zira bu *şîga*, bu hadisin nasıl ve hangi yolla alındığını genellikle kesin olarak göstermez. Bkz. Aydın, *Hadis İstidlâhları Sözlüğü*, s.42.

⁵⁴ Nitekim el-Leys b. Sa'd onunla alakalı şöyle bir olay anlatır: "Ebū'z-Zubeyr'e uğramıştım. Bana iki kitap verdi... Ona 'bundaki bütün hadisleri Câbir'den işittin mi?' diye sordum. 'Bir kısmını işittim, bir kısmını ise (bizzat işitmedim) bana ondan başkaları nakletti' diye cevap verdi". Bkz. ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.6, s.333.

⁵⁵ Nitekim Yahyâ hakkında Yahyâ b. Ma'în bir keresinde *şîka*, bir başka defasında ise "beis yok; hadisi yazılabilir" demiştir. "Beis yok" ifadesi; ravinin naklettiği hadisin başka bir senedinin olup olmadığının araştırılması gerektiğine delalet eden bir lafızdır (bkz. Aydın, *Hadis İstidlâhları Sözlüğü*, s.170) Diğer taraftan en-Nesâ'î onu "hadis ilminde güçlü değildir" şeklinde tanıtır. Aḥmed b. Ḥanbel'e göre "hafızası kötüdür". Bkz. ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.7, ss.187-188.

⁵⁶ Ebū İsa et-Tirmizî, *İlelu't-Tirmizî el-Kebîr bi-Tertîbi Ebi Ṭâlib el-Ḳâdî*, tah. Şubḥî es-Sâmerrâ'î ve diğerleri (Beyrut: 'Alemu'l-Kutub, 1409/1989), c.1, s.242.

bu isimlerin bulunmadığı başka senedlerine de işaret eden bazı muhaddisler, bunların hepsinde *da'if* raviler bulunduğunu söylemiş ve onları ismen zikretmişlerdir.⁵⁷ Tüm bu bilgilerden hareketle en-Nevevî (ö.676/1277), "hadis imamlarının bu rivayeti ittifakla *da'if* kabul ettiğini, dolayısıyla delil olarak kullanılmasının caiz olmadığını" ifade etmiştir.⁵⁸

Diğer taraftan rivayetin, Hz. Peygamber'in sözü (*merfû'*) olarak nakledilmesini doğru bulmayıp Câbir'in kendi değerlendirmesi şeklindeki (*mevkûf*) rivayetin daha *şahîh* olduğunu ifade eden hadisçiler de vardır. Gerekçeleri de *mevkûf* rivayetin, *merfû'* olana göre daha güvenilir raviler tarafından nakledilmiş olmasıdır.⁵⁹

Deniz ürünlerinin pek çoğunu helal addedenlere göre bu rivayet muhteva açısından da problemlili olup Kur'an ve Sünnet'teki bazı dellillerle ve sahabi görüşleri ile çelişmektedir.⁶⁰ Bütün bu özelliklerine rağmen hadis, *şahîh* kabul edilip değerlendirmeye alınsa bile içerdiği nehyi haram yerine *mekrûha* hamletmek de mümkündür. Çünkü balık ölünce önce suyun dibine çöker. Bozulup kokmaya başlayınca yüzeye çıkar. Böyle bir balığın kötü addedilmesinin sebebi, haram oluşu değil uğradığı bu değişikliklerdir.⁶¹ Fakat Hânefilere göre söz konusu balığın yenemez oluşunun sebebi de zaten budur.⁶²

2. Cumhurun Görüşü

Dört büyük mezhepten Mâlikî, Şâfiî ve Hânebelîlere göre, "deniz canlısı" vasfiyla anılan hayvanların tamamı, hangi yollarla elde edilirse edilsin yenilebilir. Bu mezheplere mensup ilim adamlarının verdiği bilgilere göre sahabeden Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), Hz. 'Umer (ö.23/644), Hz. 'Usmân (ö.35/656), İbn 'Abbâs, Ebû Eyyüb el-Enşârî (ö.49/669) ve Ebû Hurayra (ö.58/678) gibi isimlerle; tabiun ve sonrasından el-Evzâ'î (ö.157/774), Sufyân eş-Şevrî, İbn Ebî Leylâ (ö.83/702), Mucâhid (ö.103/721), el-Leys b.

⁵⁷ Mesela bkz. ed-Dârakuṭnî, *Sunen*, c.4, s.267 (no.4714); en-Nevevî, *el-Mecmû'*, c.9, s.35.

⁵⁸ Ebû'l-Ḥasen el-Mâverdî, *el-Ḥâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, tah. 'Alî Muhammed Mu'avvaḍ ve 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcüd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999), c.15, s.63; Muḥyiddîn en-Nevevî, *el-Minhâc Şerḥu Şahîhi Muslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İḥyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1392), c.13, s.87.

⁵⁹ Nitekim Ebû Dâvûd, hadisin *merfû'* şeklini naklettikten sonra Sufyân eş-Şevrî, Eyyüb ve Ḥammâd gibi ravilerin bunu Câbir'den *mevkûf* olarak rivayet ettiklerini söyler. Bkz. Ebû Dâvûd, *Sunen, K. el-Eṭ'ime*, 36 (no.3815). El-Kurtubî de benzer değerlendirmelerde bulunur (el-Kurtubî, *el-Câmi'*, c.6, s.319).

⁶⁰ En-Nevevî, *el-Mecmû'*, c.9, s.34.

⁶¹ Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Kahire: Mektebetu'l-Ḳâhira, 1388/1968), c.9, s.394; el-Mâverdî, *el-Ḥâvî'l-Kebîr*, c.15, s.63.

⁶² Eṭ-Ṭahâvî, *Şerḥu Muşkili'l-Âşâr*, c.10, s.200.

Sa'd (ö.175/791) de aynı kanaattedir. Ayrıca hadis alimi el-Buḥārī de bu görüşü savunmaktadır.⁶³

Hem suda hem karada yaşayabilen hayvanların (amfibi) tüketimi konusunda ise bu mezheplerin kendi içinde ihtilafa düştüğü görülür. Nitekim İmām Mālik'e (ö.179/795) göre su canlılarının tamamı yenebilir.⁶⁴ Buna diğer mezheplerin haram saydığı kurbağa da dahildir. O sadece "su domuzu" denilen canlıyı, muhtemelen isminden dolayı, *mekrūh* kabul etmiş fakat haram saymamıştır.⁶⁵

Şāfi'ilerin büyük çoğunluğuna⁶⁶ göre diğer su canlılarına ilaveten şeklen fareye, köpeğe ve domuza benzetilebilecek olanlar veya karada yaşayıp da yenmesi haram olan hayvanlarla aynı isimle anılan "su domuzu" ve "su fare-si" gibi deniz canlıları da helaldir. Şāfi'lere göre sadece zehirli olup ölüme veya sakatlanmaya yol açabilecek, mesela su yılanı gibi canlılar yenmez.⁶⁷

Şāfi'iler hem suda hem de karada yaşayabilen canlılardan, mesela su kuşları gibi hayvanları kara hayvanı hükmünde değerlendirmiş ve diğer kuşların hükmüne tabi kılmıştır. Bunun dışında yengeç, kaplumbağa, timsah gibi yine hem suda hem de karada yaşayan canlıların yenmesi Şāfi'iyye'deki meşhur görüşe göre haramdır.⁶⁸ Bu, büyük ihtimalle söz konusu hayvanla-

⁶³ Nitekim el-Buḥārī "...denizde avlanmak ve onun yiyeceklerini yemeniz size helal kılınmıştır" (5/el-Mā'ide:96) ayetini *bāb* başlığı yapmış ve altında sahabe ve tabiundan gelen görüş ve fetvalar nakletmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla hem avlanan hem denizin kıyıya attığı hem de kendiliğinden ölen deniz canlıları helaldir. El-Buḥārī bu bilgileri naklettikten sonra Cābir b. 'Abdillāh'dan gelen ve bir grup sahibinin deniz kıyısında ölmüş halde buldukları büyük bir balığın etlerini günlerce yediklerine dair hadisleri nakleder. Bkz. el-Buḥārī, *Şāhih*, K. *ez-Zebā'ih ve's-Şayd*, 12, (no.5494). Bu yaklaşımından öyle anlaşılıyor ki el-Buḥārī de deniz canlılarının tamamının nasıl elde edilirse edilsin *mubāh* olduğu görüşündedir.

⁶⁴ Saḥnūn b. Sa'īd, *el-Mudevvene* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), c.1, s.537; İbn 'Abdilberr el-Ḳurṭubī, *el-İstizkār el-Cāmi' li-Mezāhibi Fuḳahā'i'l-Emsār*, tah. Sālim Muḥammed 'Atā ve Muḥammed 'Alī Mu'avvaḍ (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), c.5, s.284.

⁶⁵ Ebū Muḥammed 'Abdulvehhāb b. 'Alī el-Bağdādī el-Mālikī, *'Uyūnu'l-Mesā'il*, tah. 'Alī Muḥammed İbrāhīm Bürüveybe ve Nihret: Dāru İbn Ḥazm, 1430/2009), c.1, s.495; İbn Ruşd el-Ḥafid el-Ḳurṭubī, *Bidāyetu'l-Muctehid ve Beyhätetu'l-Muktesid* (Kahire: Dāru'l-Ḥadīs, 1425/2004), c.3, s.23.

⁶⁶ Şāfi'ilerden çok az bir gruba göre deniz canlıları içinde sadece balık helaldir. Yine bazı Şāfi'iler, karada yaşayıp da yenmesi haram olan hayvanlarla aynı isimle anılan deniz canlılarını haram ad-etmiştir. Bkz. el-Māverdi, *el-Ḥāvi'l-Kebir*, c.19, ss.60, 61.

⁶⁷ El-Māverdi, *el-Ḥāvi'l-Kebir*, c.15, ss.59-60.

⁶⁸ Ebū Muḥammed el-Begāvi, *et-Tehzīb fi Fikhi'l-İmām eş-Şāfi'i*, tah. 'Adil Aḥmed 'Abdulmevcüd ve 'Alī Muḥammed Mu'avvaḍ (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), c.8, s.34; en-Nevevī, *el-Mecmū'*, c.9, s.32. El-Māverdi gibi bazı Şāfi'lere göre ise bu hayvanların yuvaları ve beslenme alanları dikkate alınır. Buna göre yuvası karada olan ama denizden beslenen mesela su kuşları gibi canlılar kara hayvanı konumundadır ve hükümleri onlara tabidir. Yuvası denizde olmasına rağmen karada da beslenen kaplumbağa gibi hayvanlar ise deniz hayvanı sayılır ve onların hükümlerine tabi olur. Hem karada hem de denizde yuvalanıp beslenebilen hayvanlar konusunda ise çoğunlukla buldukları yere göre karar verilir. Bkz. el-Māverdi, *el-Ḥāvi'l-Kebir*, c.15, s.63. Ancak en-Nevevī'nin söylediğine göre bu görüş mezhep içinde zayıf bulunmuştur (en-Nevevī, *el-Mecmū'*, c.9, s.32).

rın deniz canlısı addedilmemesi ile alakalıdır. Kurbağa ise hem onu öldürmeyi nehyeden hadisten hem de bazı türlerinin zehirli olmasından dolayı Şâfi'îler tarafından haram addedilmiştir. Nitekim kurbağanın karada yaşayan türlerinin zehirli olup yiyeni öldürdüğüne, denizde bulunan çeşitlerinin de zararlı olduğuna dair tespitler bulunmaktadır.⁶⁹

Hanbelîlere göre “deniz canlısı” vasfına sahip hayvanların hepsi, ister ölü isterse diri elde edilsin, *mubāh*tır.⁷⁰ Esasen Hanbelîler bu hayvanların akıcı nitelikte bir kana sahip olmadığını düşünmektedir.⁷¹ Bu nedenle dirileri gibi ölüleri de helal kabul edilir. Hanbelîlerin yengeç ve kaplumbağayı da bu çerçeveye dahil ettiği görülür. Hatta bu ikisinin karada da yaşayabildiği bu nedenle kara hayvanı sayılması gerektiği yönündeki yaklaşıma “suda yumurtladıkları ve yavrularının yine suda hayata başladığı” gerekçesiyle itiraz etmişlerdir.⁷² Hz. Peygamber’in kurbağanın öldürülmesi konusundaki nehyinden dolayı onu haram addetmişlerdir.⁷³

Hanbelîlere göre yalnız timsah ve testere balığı gibi bazı canlıların yemesi uygun değildir. Hanbelîler içinde bu sakıncayı, söz konusu hayvanların insan yemesine, yani yırtıcı olmasına bağlayan alimler vardır.⁷⁴ Kaldı ki timsah, karada yumurtlar ve yavruları burada yumurtadan çıkar. Ayrıca imkan bulursa karada da beslenebilir. Dolayısıyla timsahın su canlısı sayılmamış olması da mümkündür. Bununla birlikte mezhep içinde, şekil ve görünüm olarak benzerleri karada yaşayan ve haram olan su hayvanlarının da haram olduğunu savunan Ebü ‘Alî en-Neccâd (ö.360/971) gibi bazı alimlerin hilafına, mesela “su köpeği” denilen su samuru *mubāh* kabul edilmiştir. Ancak İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) “biz bu konuda ayet ve hadisin ‘*umüm* ifadesine göre amel ediyoruz” demesine bakılırsa, bu hayvan da su canlısı addedilmektedir. Nitekim hükmü sorulan bu hayvan hakkında Aḥmed b. Hanbel de, daha sonra üzerinde duracağımız “Denizden elde edilen her şey boğazlanmış hükmündedir” hadisini delil getirmiştir.⁷⁵ Hem karada hem de suda yaşayan bunların dışındaki canlılar ise esasen kara hayvanı hükmünde olup boğazlanmaları gerekir.⁷⁶

⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bārī*, c.9, s.619.

⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.1, s.34.

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.1, s.33.

⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.3, s.316.

⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.9, s.425.

⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.9, s.425.

⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnī*, c.9, s.425.

⁷⁶ Muvaḥḥakuddīn İbn Kudâme, *el-Kāfi fī Fiqhi'l-İmām Aḥmed b. Hanbel*, tah. Muḥammed Fâris ve Mas'ad 'Abdulhamîd es-Sa'denî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994), c.1, s.547.

Deniz canlılarının çok büyük bir kısmını helal addedenlere göre bunların hangi yolla elde edildiği de önemli değildir. Yani avlama yoluyla elde edilmeleri ile denizin onu kıyıya atması veya suyun sıcaklığındaki ani değişiklik ya da birbirleriyle mücadeleleri yahut suyun çekilmesi suretiyle açığa kalmaları, su tarafından dar bir yere hapsedilmeleri gibi bir sebeple ölmeleri arasında fark yoktur; her durumda yenmeleri mümkündür.⁷⁷ Nitekim başta Hz. Ebū Bekr, Hz. ‘Umer, Hz. ‘Alī, ‘Abdullāh b. ‘Umer, ‘Abdullāh b. ‘Amr (ö.65/684-85), Ebū Eyyüb el-Enşārī, Ebū Hurayra olmak üzere pek çok sahabinin su içinde ölen balığın yenmesinde bir beis görmedikleri nakledilir.⁷⁸ Hz. Ebū Bekr’in “Denizde ölmüş her türlü canlıyı sizin için bizzat Allah boğazlamış (temizlemiş) demektir” şeklindeki sözünü nakleden Şāfi‘i ulemadan el-Māverdi‘ye (ö.450/1058) göre bu sahabilere muhalefet eden birinin varlığı da bilinmemektedir. Bu da onlar arasında *icmā‘* bulunduğu delalet eder.⁷⁹ Bununla birlikte yine Şāfi‘iyye’den en-Nevevī’nin (ö.676/1277) naklettiğine göre İbn ‘Abbās, Cābir b. ‘Abdillāh ve Cābir b. Zeyd gibi isimler, suyun içinde kendiliğinden ölmüş balıkların yenmesini caiz görmemişlerdir.⁸⁰ Dolayısıyla bu ihtilaf bize göre, en azından *icmā‘* iddiasının tartışılabilir olduğunu gösterir.

Deniz canlısı vasfıyla anılan bütün hayvanların nasıl elde edilirse edilsin tüketilmesinin *mubāh* olduğunu savunan ilim adamları şu delillere istinad etmektedir:

▪ “...Denizden avladıklarınız ve onun yiyeceklerini yemeniz size helal kılınmıştır...” Ayeti

Allah Teâlâ 4/el-Mā‘ide:96. ayette “أَجَلٌ لَّكُمْ صَيِّدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ” (hem kendinize hem de misafirlerinize faydalı olmak adına denizden avladıklarınız ve onun yiyeceklerini yemeniz size helal kılınmıştır)” buyurmuştur. Ayette bahsi geçen “deniz” kelimesi denize ilaveten nehir, pınar, kuyu gibi suların bütününe içine alan bir kelimedir. “Deniz avı” ibaresi ise “avlanan şey” manasındadır.⁸¹ Bu manasıyla kelime *‘umūm* ifade etmekte olup her türlü deniz canlısına şamildir.⁸² “Denizin yiyeceği” ise avlanma dışında elde edilen yani denizin kendiliğinden kıyıya attığı yiyeceklerdir. Hz. Ebū

⁷⁷ İbn ‘Abdiberr, *el-İstizkār*, c.5, s.283; İbn Kudāme, *el-Muğnī*, c.9, s.394; en-Nevevī, *el-Mecmū‘*, c.9, s.33; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Kur‘āni’l-‘Azīm*, c.3, s.14; Cemāluddīn el-Kāsīmī, *Mehāsīnu’t-Te’vīl*, tah. Muḥammed Bāsīl ‘Uyūnu’s-Sūd (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1418), c.4, s.16.

⁷⁸ El-Māverdi, *el-Ḥāvi’l-Kebīr*, c.15, s.62; en-Nevevī, *el-Mecmū‘*, c.9, s.34.

⁷⁹ El-Māverdi, *el-Ḥāvi’l-Kebīr*, c.15, s.62.

⁸⁰ En-Nevevī, *el-Mecmū‘*, c.9, s.33. Bu isimler için ayrıca bkz. İbn Kudāme, *el-Muğnī*, c.9, s.394.

⁸¹ Faḥruddīn er-Rāzī, *Mefātiḥu’l-Ġayb* (Beyrut: Dāru lḥyā’i’t-Turāşī’l-‘Arabī, 1420), c.12, s.437.

⁸² El-Māverdi, *el-Ḥāvi’l-Kebīr*, c.15, s.61; İbn Kudāme, *el-Muğnī*, c.9, s.425.

Bekr, Hz. ‘Umer, İbn ‘Umer, Zeyd b. Şābit, ‘Abdullāh b. ‘Amr ve İbn ‘Abbās gibi bazı sahabiler kelimeye bu manayı vermişlerdir. Bu kapsama suyun içinde kendiliğinden ölen canlılar da dahildir.⁸³ İbn ‘Abbās, Sa‘īd b. Cubeyr (ö.94/713) ve Sa‘īd b. el-Museyyeb gibi isimlere göre ise bu kelime denizden elde edilen tuza delalet eder.⁸⁴ Bu yaklaşıma göre “denizin yiyecekleri” ifadesi de ‘umūm ifade etmektedir. Bu bağlamında verilen bilgilerden anlaşıldığına göre cumhur-ı ulemanın deniz ürünlerinin hükmü konusunda verdikleri hükmün en önemli delili bu ayettir.

Hanefilere göre ise ayetten bu hükümlerin çıkarılması mümkün değildir. Zira ayet, ihramın ayrıntılarıyla alakalı olup ihramlı bir kişiye neyin helal neyin haram kılındığından bahsetmektedir. Dolayısıyla burada zikri geçen “الصَّيِّدُ” kelimesinden kasıt “avlanılan şey” değil “avlanma fiilidir.” Çünkü avlanılan şey, avlanma fiilinin mef‘ûlüdür. “Avlanmak” kelimesinin hakiki manası bu iken herhangi bir delile dayanmadan mecaza başvurmak yanlış olur. Avlanmak ise, vahşi olup insanlardan kaçan bir hayvanın, çeşitli hilelere başvurularak ele geçirilmesi fiilidir. Bir hayvan ancak bu fiilden sonra tüketime elverişli hale gelir. Fakat bu aşamaya ulaşıncaya kadar avlanmak fiili yoktur. Ayetin devamında yer alan “Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılınmıştır” ibaresi, bu manaya delalet eder. Zira bu son kısımda ihramlı kişinin avlanmış eti yemesinden değil avlanma fiilinin bizzat kendisinden bahsedilmektedir.⁸⁵ Bu doğrultuda Hanefiler “deniz avı” ifadesini, yenmesi helal olanlar cinsinden sadece balığa tahsis etmişlerdir. Onlara göre “denizin yiyeceği” ibaresinden kasıt da tuzlanarak saklanan veya denizin içinde kendiliğinden değil deniz tarafından kıyıya atılmasından dolayı ölen balıktır.⁸⁶

■ “Denizin Suyu Temiz, Ölüsü Helaldir” Hadisi

“Deniz canlısı” vasfına sahip tüm hayvanların ister diri isterse ölü elde edilsin yenebileceğini söyleyenlerin ikinci önemli delili “هُوَ (الْبَحْرُ) الطُّهُورُ مَاؤُهُ،” “الْحَلُّ مَيْتَتُهُ” hadisidir. Bu rivayete göre Allah Rasulü’ne “Bazen deniz yolculuğu yapıyoruz. Yanımızda az miktarda su bulunuyor. Bununla abdest alırsak

⁸³ El-Buhārī, *Şaḥīḥ*, K. *ez-Zebā’ih ve’ş-Şayd*, 12; İbn ‘Abbās ise bu kelimeyi “المملوحة” yani “tuzlanmış şeyler” şeklinde açıklamıştır. Tuzlu deniz suyuna temasından dolayı bütün deniz canlıları bu şekilde anılabileceği gibi Arapların tuzla karıştırıp sakladıkları (salamura) bazı özel yiyecekler de akla gelebilir. Bkz. el-Māverdi, *el-Hāvi’l-Kebir*, c.15, s.61.

⁸⁴ İbn Kudāme, *el-Muḡnī*, c.3, s.316.

⁸⁵ El-Kāsānī, *Bedā’i’u’ş-Şanā’i’*, c.5, s.35; Ebū Muhammed ez-Zeyla’i, *Naşbu’r-Rāye li Ehādīşil-Hidāye*, tah. Muhammed ‘Avvāme (Beirut: Mu’essesetu’r-Reyyān, 1418/1997), c.4, s.194.

⁸⁶ Es-Seraḥsī, *el-Mebṣūt*, c.11, s.450; el-Kāsānī, *Bedā’i’u’ş-Şanā’i’*, c.5, s.35.

susuz kalmaktan korkuyoruz. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?” diye sorulunca “Denizin suyu temiz, ölüsü ise helaldir” cevabını vermiştir.⁸⁷

Hadis Ebū Hurayra ve Cābir b. ‘Abdillāh olmak üzere iki sahabiden nakledilmiştir. Rivayete eserlerinde yer veren müelliflerin senedleri Ebū Hurayra tarikinde büyük çoğunlukla “Ebū Hurayra → el-Muğīra b. Ebī Burde → Sa‘īd b. Seleme → Şafvān b. Suleym → Mālik” isimlerinde ortakdır. Müellifler İmām Mālik’e ya doğrudan ya da bir veya iki hoca aracılığı ile ulaşır. Ebū Hurayra rivayeti ayrıca “Ebū Hurayra → el-Muğīra b. Ebī Burde → el-Culāh Ebū Keşir → Leys → Kuteybe b. Sa‘īd”⁸⁸ ve “Ebū Hurayra → Ebū Burde b. ‘Abdillāh → Sa‘īd b. Seleme b. el-Ezrak → Şafvān b. Suleym → Ebū Uveys → Huseyn”⁸⁹ gibi senedlerle de nakledilmiştir.

Ḥanefī fakih el-Ceşşāş’a göre senedde ismi geçen Sa‘īd b. Seleme *mechūldür*; *şika* olup olmadığı bilinmemektedir. Bu nedenle onun hadisine dayanarak kesin bir hüküm verilmemesi gerekir. Ḥanefī fukaha bu senedle alakalı olarak *iḫtirāb* problemine de dikkat çekmiş; güvenilir bazı ravilerin bu senedi, Sa‘īd b. Seleme’den farklı naklettiklerini söylemişlerdir.⁹⁰ Onlara göre böyle problemleri bulunan bir rivayete dayanarak muhkem olan “حَرَمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ... (5/el-Mā‘ide:3)” ayetinin tahsisi caiz değildir. Herhangi bir hadis bilgisi olan kişi bu rivayeti delil almaz. Kaldı ki sabit olsa bile bu rivayetin, “İki ölü bize helal kılındı: Balık ve çekirge” hadisi gereğince sadece balığa hamli de mümkündür. Diğer taraftan “Denizin ölüsü helaldir” ifadesi, özellikle su canlılarına tahsis edilmiş de değildir. Burada sadece “denizde ölen” hayvanlara işaret vardır. Bu ifade ise zahiri itibarıyla denizde ölmüş su can-

⁸⁷ Mālik b. Enes, *Muvatta’*, K. eṭ-Ṭahāra, 12 (no.12); Ahmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, c.2, s.361 (no.8735); ed-Dārimī, *Sunen*, K. el-Vuḏū’, 53 (no:756); İbn Māce, *Sunen*, K. eṭ-Ṭahāra, 38 (no.386); K. eṣ-Şayd, 18 (no.3246); et-Tirmizī, *Sunen*, K. eṭ-Ṭahāra, 52 (no.69); en-Nesā’ī, *Sunen*, K. eṭ-Ṭahāra, 47 (no.59); K. el-Miyāh, 4 (no.332).

⁸⁸ Ahmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, c.2, s.378 (no.8912).

⁸⁹ Ahmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, c.2, s.392 (no.9099).

⁹⁰ Buna göre Yahyā b. Sa‘īd el-Ensārī’nin Sa‘īd b. Seleme’ye muhalefet ederek hadisi “Hz. Peygamber → Babası (İbn Ebī Burde) → el-Muğīra b. ‘Abdillāh b. Ebī Burde” senediyle aktardığını söylemiştir. Ḥanefilere göre böyle bir ihtilaf hadisin *muḫtarib* olmasını gerektirir (bkz. eṭ-Ṭahāvi, *Şerhu Muşkili’l-Āşār*, c.10, s.205; el-Ceşşāş, *Aḥkāmü’l-Kur’ān*, c.1, s.130-131). Eṭ-Ṭahāvi’nin verdiği bilgiye göre bu senedde ismi geçen el-Muğīra b. ‘Abdillāh; el-Muğīra b. Ebī Burde’dir. Dolayısıyla Yahyā b. Sa‘īd, İbn Seleme’ye muhalif olarak hadisi Ebū Hurayra’ye değil İbn Ebī Burde’ye nispet etmektedir. Yahyā b. Sa‘īd bu hadisi ayrıca “‘Abdullāh b. el-Muğīra ← Benū Mudlic’den bir adam ← Hz. Peygamber” senediyle de nakletmiştir. Özellikle bu son senedde Yahyā’nın hadisi *mechūl* bir şahıs vasıtasıyla yani *munkaṭif* olarak naklettiği görülür. Yahyā ve Sa‘īd bir hususta ihtilaf ederlerse doğru olan birincinin dedicidir. Zira o, hafıza ve güvenilirlik açısından Sa‘īd’den evladır (bkz. eṭ-Ṭahāvi, *Şerhu Muşkili’l-Āşār*, c.10, s.202-203). Ancak eṭ-Ṭahāvi, Yahyā b. Sa‘īd’in “Benū Mudlic’den bir adam” şeklinde *mechūl* olarak zikrettiği ravinin ismini, birkaç sayfa sonra aynı konuyla alakalı olarak naklettiği bir başka hadisin senedinde “‘Abdullāh el-Mudlic’” şeklinde açık olarak zikretmiştir. Bkz. eṭ-Ṭahāvi, *Şerhu Muşkili’l-Āşār*, c.10, s.204.

lıları kadar buraya düşerek ölmüş kara canlılarına da şamildir. Fakat Hz. Peygamber bunlardan hiçbirini kastetmemiştir. O'nun kastı, diğer deniz canlıları değil özellikle balıktır.⁹¹

Hanefilerin rivayetinin senediyle alakalı itirazlarına hadis alimlerinin katılmadığı görülür. Öncelikle onlara göre Sa'îd b. Seleme, münekkitlerin *şika* bulunduğu bir ravidir.⁹² Bazı hadisçilerin tespitine göre Sa'îd b. Seleme'nin ismini yanlışlıkla farklı şekilde söyleyenler olduğu gibi⁹³ onu Sa'îd b. Seleme el-Miṣrî ile karıştıranlar da vardır.⁹⁴ El-Ḥâkim en-Nisâbüri (ö.405/1014), hadisin farklı ravilerden gelen rivayetlerini zikretmiş ve bunların Sa'îd b. Seleme'yi desteklediğini söylemiştir. Müellife göre bu destek rivayetler onun hakkındaki "*mechûldür*" iddiasını ortadan kaldırmaktadır.⁹⁵ Hadisçilere göre Hanefilerin seneddeki *iḍtirâb* iddiası da doğru değildir. Nitekim onlar Ebû Hurayra tarikinin özellikle çoğunluk tarafından nakledilen İmâm Mâlik rivayetini *şahîh* bulmuşlardır. Sözelimi et-Tirmizî'nin naklettiğine göre el-Buḥârî, hadisin bu senedle nakledilen rivayeti hakkında "*şahîhtir*" demiştir.⁹⁶ Hadis ayrıca İbn Huzeyme (ö.311/923) ile İbn Hıbbân'ın (ö.354/965) *Şahîh*lerinde ve el-Ḥâkim'in *Mustedrak*'inde de yer almaktadır.⁹⁷

Hadisin Câbir tariki "Câbir → 'Ubeydullâh b. Miḳsem → İshâk b. Hâzım → Ebû'l-Kâsım b. Ebî'z-Zinâd → Aḫmed b. Ḥanbel" isimlerinden oluşan senedle nakledilmiştir.⁹⁸ Câbir tariki hakkında el-Buḥârî "Bu rivayeti sadece Ebû'l-Kâsım b. Ebî'z-Zinâd tarikinden biliyorum" demiştir.⁹⁹

Deniz ürünlerinin tamamını *mubâh* addedenlere göre "... Denizden avladıklarınız ve onun yiyeceklerini yemeniz size helal kılınmıştır" (5/el-Mâ'ide:96) ayeti gibi bu hadis de 'umûm ifade etmektedir. Zira hadiste ge-

⁹¹ El-Ceşşâş, *Ahkâmu'l-Ḳur'ân*, c.2, s.601.

⁹² Mesela Ebû Hâtim İbn Hıbbân, *Kitâbu's-Şikât*, tah. es-Seyyid Şerefuddîn Aḫmed (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1395/1975), c.6, s.364; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c.3, s.207; İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Haydarabad: Maḫba'atu Dâ'irati'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiye, 1326), c.4, s.42.

⁹³ Nitekim bu ismin "Seleme b. Sa'îd", "Abdullâh b. Ebî Sa'îd", "Abdullâh b. Seleme", "Keşir b. Seleme b. 'Abdillâh" şeklinde söylendiği ifade edilir. Bkz. ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c.8, s.117; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.10, s.256.

⁹⁴ Ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c.8, s.117.

⁹⁵ El-Ḥâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrak 'alâ's-Şahîhayn*, tah. Muştafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), c.1, s.239 (no.498).

⁹⁶ Et-Tirmizî, *Kitâbu'l-İ'lel*, c.1, s.41.

⁹⁷ Ebû Bekr İbn Huzeyme, *Şahîh*, tah. Muḫammed Muştafâ el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1390), c.1, s.58 (no.111); Ebû Hâtim İbn Hıbbân, *Şahîh*, tah. Şu'ayb el-Arna'ût (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408), c.4, s.49, 51; c.12, s.63 (no.1243, 1244, 5258); en-Nisâbüri, *el-Mustedrak 'alâ's-Şahîhayn*, c.1, s.239 (no.497).

⁹⁸ Aḫmed b. Ḥanbel, *Musned*, c.3, s.373 (no.15012); İbn Mâce, *Sunen*, K. eṭ-Ṭahâra, 38 (no.388). İbn Mâce, Aḫmed b. Ḥanbel'e Muḫammed b. Yahyâ isimli hocası aracılığı ile ulaşmıştır.

⁹⁹ Bkz. et-Tirmizî, *Kitâbu'l-İ'lel*, c.1, s.41.

çen “denizin ölüsü” ibaresi *taḥṣiṣe* uğramamış ‘*umūm* bir lafızdır. Dolayısıyla denizden elde edilen ve yenebileceği düşünülen her şey bu hadisin şumülüne girmektedir.¹⁰⁰ Aḥmed b. Ḥanbel bu hadisi, (konu hakkındaki) yüz hadisten daha hayırlı bulduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹

▪ Anber Hadisi

Pek çok müellifin naklettiği¹⁰² Cābir b. ‘Abdillāh rivayetine göre Allah Rasulü, 8/630 yılında¹⁰³ Ebū ‘Ubeyde (ö.18/639) komutasındaki üç yüz kişilik bir sahabi grubunu Kureys’e ait kervanı gözetlemek üzere sahil tarafına göndermişti. Bu grubun yanında çok az yiyecek vardı ve bir süre sonra açlık baş gösterdi. Deniz kıyısından geçerken “Anber” denilen tepe kadar büyük bir balığın kıyıya vurmuş olduğunu gördüler. Ebū ‘Ubeyde önce “bu *meytedir* (yenmez)” dediyse de sonra fikir değiştirdi ve “Hayır; aksine biz Allah Rasulü’nün adamlarıyız ve şu anda Allah yolunda mücadele halindeyiz. Zorda kalmış durumdayız. Bu nedenle yiyin” dedi. Üç yüz kişilik bu grup söz konusu balığın yanında bir ay kadar kaldılar ve onun etinden yediler. Hayvan o kadar büyüktü ki göz çukurundan testilerle iç yağı aldılar. Ondan büyük baş hayvan büyüklüğünde parçalar kesiyorlardı. Hatta Ebū ‘Ubeyde gruptan on üç kişiyi alarak bu hayvanın göz çukuruna oturttu. Kaburgalarından birini dikti ve en büyük deveyi semerleyip altından geçirdiler. Medine’ye dönünce Hz. Peygamber’e gelip durumu anlattılar. “Bu, Allah’ın sizin için gönderdiği bir rızıktır” buyurduktan sonra “Yanınızda onun etinden var mı?” diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasulü’ne bu hayvanın etinden bir parça gönderdiler ve O da bunu yedi.

Hadisi Cābir’den Vehb b. Keysān, Ebū’z-Zubeyr ve ‘Amr b. Dīnār (ö.126/744) olmak üzere üç ravi nakletmiştir. Üçüncü tabakada ravi sayısı yediye ulaşmakta; dördüncü tabakadan sonra ise artarak devam etmektedir. Bu sened yapısı itibariyle hadisin *meṣhūr* olduğu söylenebilir. Ayrıca yaptığımız araştırmalardan görebildiğimiz kadarıyla ravileri hakkında da önemli bir tenkid yoktur. Dolayısıyla hadisin *ṣaḥīḥ* olduğu söylenebilir.

¹⁰⁰ El-Māverdī, *el-Ḥāvi’l-Kebīr*, c.15, s.62; İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, c.3, s.14.

¹⁰¹ İbn Kudāme, *el-Muğnī*, c.9, s.394.

¹⁰² El-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ*, K. *el-Meğāzī*, 66 (no.4361); K. *eş-Serike*, 1 (no.2483); K. *el-Cihād*, 124 (no.2983); K. *eş-Şayd ve’z-Zebā’ih*, 12 (no.5493); Muslim, *Ṣaḥīḥ*, K. *eş-Şayd ve’z-Zebā’ih*, 17 (no.1935); K. *ez-Zuhd ve’r-Rakā’ik*, 74 (no.3014); Ebū Dāvūd, *Sunen*, K. *el-Eṭ’ime*, 46 (no.3840); et-Tirmizī, *Sunen*, K. *Şifatu’l-Ḳiyāme*, 34 (no.2475); en-Nesā’ī, *Sunen*, K. *eş-Şayd ve’z-Zebā’ih*, 35 (no.4352); İbn Māce, *Sunen*, K. *ez-Zuhd*, 12 (no.4159); Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, c.3, ss.311, 378 (no.14338); ‘Abdurrezzāk, *el-Muşannef*, c.4, ss.507-508 (no.8667-68).

¹⁰³ Bedruddīn el-‘Aynī, *‘Umdetu’l-Ḳārī fī Şerḥi Şaḥīḥi’l-Buḥārī* (Beyrut: Dāru İḥyā’i’t-Turāṣi’l-‘Arabī, tsz.), c.13, s.41.

Ḥanefilere göre “anber hadisi”nin öncelikle balık dışındaki deniz canlılarına delaleti yoktur. Hadisin çeşitli rivayetlerinden de bu canlının bir balık olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Diğer taraftan Allah Rasulü’nün bu sahabilere açıklık gibi bir zarureten dolayı cevaz verdiği düşünülebilir. Bu durumda hadis, kendiliğinden ölmüş balığın helal olduğuna delil getirilemez. Ayrıca hadisin “... *ḥabīs* olanları da onlara haram kılar (7/el-A’râf:157)” ayetinden önce varid olduğu da düşünülebilir.¹⁰⁵ Dolayısıyla Ḥanefilere göre balığın “İki ölü ve iki kan bize helal kılınmıştır. Ölüler balık ve çekirge dir...” hadisinin kapsamına girebilmesi için ya avlanması veya deniz tarafından kıyıya atılmak suretiyle ölmesi gerekir. Kendiliğinden yani hastalık gibi bir sebepten dolayı ölen balıklar ise yenmez.¹⁰⁶

Karşıt görüşte olanlara göre bu hadis, suyun içinde kendiliğinden ölmüş balığın helal olduğuna delalet eder. Hz. Peygamber’in bu etten isteyip yemesi, Ḥanefilerin “zaruret” iddiasını da geçersiz kılmaktadır. Zira zaruret ihtimali, sefere katılan sahabeler için söz konusu edilse bile, şehir şartlarında bulunan Allah Rasulü hakkında geçerli değildir.¹⁰⁷ Aksine Cenab-ı Peygamber ondan isteyip yemek suretiyle, bu durumdaki bir etin helal olup olmadığı konusunda sahabelerin zihinlerinde oluşan tereddütleri gidermiş ve *mubāh*lığında şüphe bulunmadığını ortaya koymuştur. Ya da O, Allah Teâlâ’nın sahabilere bir ikram olarak gönderdiği bu sıra dışı etten yemek suretiyle teberrükte bulunmak istemiştir. Fakat her durumda bu hadis, ister kendiliğinden ölsün isterse av neticesinde elde edilsin, balık veya başka çeşit deniz canlılarının helal olduğuna delalet etmektedir.¹⁰⁸

■ “Bütün Deniz Canlıları Boğazlanmış Hükümündedir” Hadisi

Bütün deniz canlılarını helal addeden bazı alimlerin bu konuda getirdiği delillerden biri de Allah Rasulü’ne izafe ile nakledilen “كُلُّ شَيْءٍ فِي الْبَحْرِ فَهُوَ” (Bütün deniz canlıları boğazlanmış hükümündedir)” hadisidir.¹⁰⁹ Hadis muhtemelen mana rivayetinden kaynaklanan farklarla, yine Hz. Peygam-

¹⁰⁴ El-Ceşşâs, *Aḥkâmü’l-Ḳur’ân*, c.2, s.601; ez-Zeyla’î, *Tebyînu’l-Ḥaḳā’ik*, c.5, ss.296-297; el-Aynî, *el-Bināye*, c.11, s.607.

¹⁰⁵ Es-Seraḥsî, *el-Mebsût*, c.11, s.450; İbn Nuceym, *el-Baḥru’r-Râ’ik*, c.8, s.196.

¹⁰⁶ İbn Nuceym, *el-Baḥru’r-Râ’ik*, c.8, s.196; ez-Zeyla’î, *Tebyînu’l-Ḥaḳā’ik*, c.5, s.297.

¹⁰⁷ Ebū Suleymân el-Ḥaṭṭâbî, *Me’âlimu’s-Sunen*, tah. Muḥammed Râğib eṭ-Ṭabbâḥ (Halep: el-Maḥba’atu’l-İlmiyye, 1351/1932), c.4, s.252; en-Nevevî, *el-Minhâc*, c.13, s.87.

¹⁰⁸ İbn ‘Abdilberr el-Ḳurtubî, *et-Temhîd li-mâ fi’l-Muvaṭṭa’ mine’l-Me’âni ve’l-Esânid*, tah. ‘Umer el-Cîdî ve diğeri (Mağrib: Vizâratu ‘Umûmi’l-Evḳâf ve’ş-Şu’ûni’l-İslâmiyye, 1967-1992), c.16, s.227; en-Nevevî, *el-Minhâc*, c.13, s.86; c.14, s.188.

¹⁰⁹ Bkz. ed-Dâraḳuṭnî, *Sunen*, c.4, s.267.

ber'e nispetle "إِنَّ اللَّهَ ذَبَحَ كُلَّ شَيْءٍ فِي الْبَحْرِ لِأَيْنِ أَدَمَ" (Allah Teâlâ denizde bulunan bütün canlıları insanoglu için boğazlamıştır)" şeklinde de nakledilmiştir.¹¹⁰

Bu rivayetler, görebildiğimiz kadarıyla, hadis kitapları içinde sadece ed-Dârakuṭnî tarafından nakledilmiştir. Müellif birinci rivayet için "Hz. Peygamber → 'Abdullāh b. Sercis → 'Amr b. Dīnār → İbrāhīm b. Yezīd el-Ḥūzī → Fuheyir b. Ziyād → Sa'dān b. Naşr → 'Abdullāh b. Aḥmed b. Şābit" şeklinde bir sened zikretmektedir. Bu isnadda ismi geçen İbrāhīm b. Yezīd el-Ḥūzī (ö.151/768), münekkidlercin ciddi eleştirilerine maruz kalmış bir ravidir.¹¹¹ Dolayısıyla hadisin *ḍa'if* olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ed-Dârakuṭnî'nin bu rivayeti Hz. Ebū Bekr'in kendi sözü (*mevķūf*) olarak naklettiği¹¹² de görülür. Nitekim Şāfi'î ulemadan el-Māverdi (ö.450/1058) de rivayetin bu *mevķūf* halini eserine almıştır.¹¹³

Ed-Dârakuṭnî ikinci rivayeti ise "Hz. Peygamber → Şurayḥ (b. Hāni) → Ebū'z-Zubeyr → İbn Curayc → Ebū 'Aşim → Ḥālid b. Suleymān eş-Şadeḫī → el-Ḥuseyn b. el-Ḳāsim"¹¹⁴ senediyle nakleder. Senedde ismi geçen Ebū'z-Zubeyr Muḥammed b. Muslim b. Tedrus (ö.126/744), daha önce "Kendiliğinden ölen balıkları yemeyin" hadisinde de ifade ettiğimiz üzere, rivayet ehliyeti konusunda münekkidlercin ihtilaf ettiği bir ravidir. *Tedlis* yaptığı için özellikle "عن" *şīğasıyla* naklettiği rivayetler tenkid edilmiştir.¹¹⁵ Ebū'z-Zubeyr'in bu hadisi de aynı *şīğayla* naklettiği görülür. Diğer taraftan ez-Zehebî (ö.748/1347) ve İbn Ḥacer (ö.852/1448) senedde ismi geçen bir diğer ravi Ḥālid b. Suleymān eş-Şadeḫī'nin biyografisinde "ed-Dârakuṭnî ondan şu *munker* hadisi nakletmiştir" demiş ve bu rivayeti zikretmişlerdir.¹¹⁶ İbn Ḥacer'in verdiği bilgiye göre bu rivayetin doğru nakli sahabiye izafe olunan (*mevķūf*) şeklindedir.¹¹⁷ Gerçekten de el-Buḫārī bu ifadeyi, ed-Dârakuṭnî'nin senedinde de bulunan sahabi Şurayḥ b. Hāni'e nispetle (*mevķūf* olarak) nakleder.¹¹⁸ Ayrıca ed-Dârakuṭnî bu metnin tabiundan

¹¹⁰ Bkz. İbn Kudāme, *el-Muğnī*, c.9, ss.424-426.

¹¹¹ Nitekim İbrāhīm b. Yezīd hakkında Aḥmed b. Ḥanbel ve en-Nesā'ī "metrūk" derken, İbn Ma'in "güvenilir değildir, değeri yoktur" ifadesini kullanmıştır. Onun "yalanla itham edildiğini" söyleyen münekkidler de vardır. El-Buḫārī ise onun hakkında "seketū 'anh (değerlendirme yapmaya gerek görmemişlerdir)" demiştir. El-Buḫārī bu ifadeyi, rivayeti hiçbir surette alınmayacak raviler için kullanmaktadır (bkz. Aydınlı, *Hadis İstılâhları Sözlüğü*, s.278). İbrāhīm b. Yezīd hakkında geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.1, s.204; İbn Ḥacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c.1, s.180.

¹¹² Ed-Dârakuṭnî, *Sunen*, c.4, s.270.

¹¹³ El-Māverdi, *el-Ḥāvi'l-Kebir*, c.15, s.62.

¹¹⁴ Ed-Dârakuṭnî, *Sunen*, c.4, s.269.

¹¹⁵ Ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.6, ss.333-335.

¹¹⁶ Ez-Zehebî, *Mizānu'l-İ'tidāl*, c.2, s.413; İbn Ḥacer el-'Askalāni, *Lisānu'l-Mizān*, tah. 'Abdufettāḫ Ebū Ğudde (Beyrut: Dāru'l-Beşā'iri'l-İslāmiyye, 2002), c.3, s.323.

¹¹⁷ İbn Ḥacer el-'Askalāni, *Lisānu'l-Mizān*, c.3, s.323.

¹¹⁸ El-Buḫārī, *Şāhiḫ*, K. eş-Şayd ve'z-Zebā'ih, 12.

‘Amr b. Dīnār’ın (ö.126/744) “*beleġanī* (bana ulaştığına göre)” ifadesiyle nakledilmiş *munġaṭī*’ rivayetine de yer vermektedir.¹¹⁹

Sonuç

İslam diğer pek çok meselede olduğu gibi beslenme konusunda da önceliği *ibāhaya* vermiştir. Buna göre Kur’an veya Sünnet’in, açık ve net bir şekilde “haramdır” demediği her şeyin teorik olarak yenebilmesi mümkündür. İnsanın temel besin kaynaklarından biri olan denizin sunduğu ürünlerin hükmü de bu temel ilke açısından ele alınmak durumundadır. *İbāha* ilkesini benimseyen cumhur-ı ulemaya nispetle farklı bir hüküm ortaya koyanlar Hānefililer olmuştur.

Hānefī ulemanın deniz ürünlerinin hükmü hakkında ileri sürdüğü iki yargıdan birincisi olan “balık dışında kalanlar haramdır” görüşü; esas ve temel olarak Kur’an’ın 7/el-A’rāf:157. ayetinde ifade buyrulun “*ḥabīs* şeyler haramdır” şeklindeki beyanına bina edilmiştir. Fakat bu açıklama nelerin *ḥabīs* olduğu ile alakalı olmayıp hakkında böyle bir hüküm verilmiş şeylerden uzak durulmasına yöneliktir. Mezhebin bu bağlamda işaret ettiği “Kurbayı öldürmeyin” yönündeki hadis ise ayetten elde edilen bu hükmü örneklendirme açısından önem taşımaktadır. Nitekim balık dışında kalan deniz canlıları kurbağaya kıyas edilmekte ve yenilemeyecekleri sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat bu yaklaşım bize göre tenkide açıktır. Zira bu hadisten çıkartılabilecek en net veri kurbağanın yenemez olduğudur. Hadis, oldukça fazla çeşitlilik arz eden deniz canlıları içinde başka nelerin yenemeyeceği konusunda ise *kaṭ’ī* bir delaletle sahip değildir. Kur’an ve Sünnet’in açık bir şekilde *ḥabīs* olarak tanımlamadığı şeyler hakkında hüküm sahibi gibi görünen insan tabiatı ve aklı, asgari müşterekler dışında, göreceli olup kişiden kişiye değişiklik arz eder. Hatta aynı insan bile bir zaman *ḥabīs* bulduğu şeyi başka bir zaman böyle değerlendirmeyebilir. Dolayısıyla bir şeyin din tarafından yasaklandığını ifade edebilmek için bize göre daha net ve kesin delillere ihtiyaç vardır.

Hānefililerin “balıkların avlanmış veya makul bir sebepten öldüğünün bilinmesi gerekir” şeklindeki ikinci hükümlerini bina ettikleri “meyte size haram kılınmıştır” şeklindeki 5/el-Mā’ide:3. ayeti de oldukça geniş bir anlam çerçevesine sahip olup esas itibarıyla insandan kaynaklanan kan akıtma eylemi olmadan ölen hayvanlara delalet etmektedir. Hānefililerin de ifade ettiği üzere sudan çıkınca herhangi bir dış müdahaleye gerek kalmadan ölen balığın da bu çerçeveye dahil olması beklenir. Fakat Hānefililer hem

¹¹⁹ Ed-Dāraḳuṭnī, *Sunen*, c.4, s.267.

kanının olmaması hem de “ölüsünün de helal kılındığına” ve “kendiliğinden ölenlerinin yenmemesi gerektiğine” işaret eden hadislere istinaden balığı bu çerçeveden çıkarmıştır. Ancak öyle görünüyor ki kanı bulunup bulunmamak açısından istiridye, midye, karides vb. diğer deniz ürünlerinin balıktan farkı yoktur; bu canlılar da sudan çıkarıldıktan sonra haricî bir emeğe gerek kalmadan ölmektedir. Hanevîlerin işarete bulunduğu iki hadisin ise, *subût* problemleri vardır ve dolayısıyla helal-haram ile alakalı böyle ihtilaflı bir konuda delil addedilmeleri pek uygun değildir.

Hanevîler tarafından ortaya konan bu yaklaşıma gerekçeleri açısından bakıldığında cumhur-ı ulemanın benimsediği geniş çerçeveli *ibâha* görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira öncelikle balık dışında kalan deniz canlılarının haram olduğuna dair *subût* ve delaleti kat'î bir delil yoktur. Bir deniz canlısının, yenmesinin caiz olabilmesi için elde edilme metodunun önemli olup olmadığı hususunda ise bize göre tek başına “anber hadisi” yeterli bilgi vermektedir. Zira bu hadis, ölüm sebebi bilinmeyen bir balığı yemenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Sıhhat ve delalet açısından bize göre bir problemi bulunmayan bu hadis, muhtevası ulema arasında tartışmalı olan “Deniz avı ve yiyeceklerinin helal olduğuna” işaret eden 5/el-Mâ’ide:96. ayetine gerek bırakmamaktadır. Bu bağlamda başta “hastalık ihtimali” olmak üzere Hanevîlerin nasıl elde edildiği bilinmeyen balıklar hakkında söz konusu ettiği endişeler, ancak kötü koku ve normal dışı renk değişimi gibi somut verilerle desteklenebiliyorsa yemeye engel olmalıdır.

Esasen toplum içindeki uygulamanın da bu yönde olduğu görülmektedir. Zira yediği balığı bizzat avlayan insan sayısı çok azdır. İster genel olarak deniz ürünleri isterse sadece balık olsun pek çok insanın dikkat ettiği husus, yemeği düşündüğü şeyin “taze” olup olmadığıdır. Yoksa nasıl yakalandığı veya “elde edildiği” akla pek gelen bir husus değildir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebü Bekr eş-Şan‘ânî. *el-Muşannef*. Tah. Hâbîburrahmân el-A‘zamî. Beyrut: el-Meclisü'l-‘İlmî, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebü ‘Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Musned*. Kahire: Mu‘essesetu’r-Risâle, tsz.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılâhları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi Yayınları, 2006.
- el-‘Aynî, Bedruddîn Ebü Muḥammed Maḥmûd b. Ahmed. *el-Binâye Şerḥu’l-Hidâye*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1420/2000.
- el-‘Aynî, Bedruddîn Ebü Muḥammed Maḥmûd b. Ahmed. *Şerḥu Suneni Ebî Dâvûd*. Tah. Ebü’l-Munzir Ḥâlid b. İbrâhîm el-Miṣrî. Riyad: Mektebetu’r-Ruṣd, 1420/1999.

- el-‘Aynī, Bedruddīn Ebū Muḥammed Maḥmūd b. Aḥmed. *‘Umdetu’l-Ḳārī fī Şerḫi Şaḫīḫi’l-Buḫārī*. Beyrut: Dāru İḫyā’it-Turāsī’l-‘Arabī, tsz.
- el-Begāvī, Ebū Muḥammed el-Ḥuseyn b. Mes’ūd. *et-Tehzīb fī Fikḫi’l-İmām eş-Şāfi’ī*. Tah. ‘Ādil Aḥmed ‘Abdulmevcūd ve ‘Alī Muḥammed Mu’avvaḍ. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1418/1997.
- el-Beyhakī, Ebū Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn. *Sunenu’l-Beyhakī el-Kubrā*. Tah. Muḥammed ‘Abdukkādir ‘Aṭā. Mekke: Mektebetu Dāri’l-Bāz, 1414/1994.
- el-Buḫārī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. İsmā’īl. *Şaḫīḫu’l-İmām el-Buḫārī el-musemmā el-Cāmi’u’l-Musnedu’ş-Şaḫīḫu’l-Muḫtaşar*. Tah. Muḥammed Zuheyr b. Nāşir en-Nāşir. Cidde: Dāru Ṭavki’n-Necāt, 1422.
- el-Buḫārī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. İsmā’īl. *et-Tārīḫu’l-Kebīr*. Haydarabad: Dā’iratu’l-Ma’ārifī’l-‘Uşmāniyye, tsz.
- el-Ceşşās, Ebū Bekr Aḥmed b. ‘Alī er-Rāzī. *Aḫkāmū’l-Ḳur’an*. Tah. ‘Abdusselām Muḥammed ‘Alī Şāhīn. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1415/1994.
- ed-Dārimī, Ebū Muḥammed ‘Abdullāh b. ‘Abdirrahmān. *Musnedu’d-Dārimī el-ma’rūf bi-Suneni’d-Dārimī*. Tah. Ḥuseyn Selīm Esed ed-Dārānī. Riyad: Dāru’l-Muḡnī, 1421/2000.
- ed-Dāraḳuṭnī, Ebū’l-Ḥasen ‘Alī b. ‘Umer. *Sunenu’d-Dāraḳuṭnī*. Tah. es-Seyyid ‘Abdullāh Hāşim el-Yemānī el-Medenī. Beyrut: Dāru’l-Ma’rife, 1386/1966.
- Duman, M. Zeki. “Habîs,” *Diyanet İslām Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. c.14, s.379.
- Ebū Dāvūd Suleymān b. el-Eş’āş es-Sicistānī. *es-Sunen*. Tah. Muḥammed Muḫyiddīn ‘Abduḫamīd. Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Aşriyye, tsz.
- Ebū Muḥammed el-Mālikī, ‘Abdulvehhāb b. ‘Alī el-Baḡdādī. *Uyūnu’l-Mesā’il*. Tah. ‘Alī Muḥammed İbrāhīm Būruveybe. Beyrut: Dāru İbn Ḥazm, 1430/2009.
- el-Ḥākim en-Nisābūrī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. ‘Abdillāh. *el-Mustedrak ‘alā’ş-Şaḫīḫayn*. Tah. Muştafā ‘Abdukkādir ‘Aṭā. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411/1990.
- el-Ḥaṭṭābī, Ebū Suleymān Aḥmed b. Muḥammed. *Me’ālimu’s-Sunen*. Tah. Muḥammed Rāḡib eṭ-Ṭabbāḫ. Halep: el-Maṭba‘atu’l-‘İlmiyye, 1351/1932.
- İbn ‘Abdilberr, Ebū ‘Umer Yūsuf b. ‘Abdillāh el-Ḳurṭubī. *et-Temhīd li-mā fi’l-Muvaṭṭa’ mine’l-Me’ānī ve’l-Esānīd*. Tah. ‘Umer el-Cīdī, Sa’īd Aḥmed A’rāb ve diğeri. Maḡrib: Vizāratu ‘Umūmi’l-Evkāf ve’ş-Şu’ūni’l-İslāmiyye, 1967-1992.
- İbn ‘Abdilberr, Ebū ‘Umer Yūsuf b. ‘Abdillāh el-Ḳurṭubī. *el-İstizkār el-Cāmi’ li-Mezāhibi Fuḳahā’i’l-Emsār*. Tah. Sālim Muḥammed ‘Aṭā ve Muḥammed ‘Alī Mu’avvaḍ. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Ebī Şeybe, Ebū Bekr ‘Abdullāh b. Muḥammed. *el-Muşannef*. Tah. Kemāl Yūsuf el-Ḥūt. Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1409.
- İbn Ḥacer el-‘Asḳalānī, Ebū’l-Faḍl Aḥmed b. ‘Alī. *Fethu’l-Bārī Şerḫu Şaḫīḫi’l-Buḫārī*. Tah. Muḥammed Fu’ād ‘Abduḫbāki ve Muḫibuddīn el-Ḥaṭīb. Beyrut: Dāru’l-Ma’rife, 1379.
- İbn Ḥacer el-‘Asḳalānī, Ebū’l-Faḍl Aḥmed b. ‘Alī. *Tehzibu’t-Tehzīb*. Haydarabad: Maṭba‘atu Dā’iratu’l-Ma’ārifī’n-Nizāmiye, 1326.
- İbn Ḥacer el-‘Asḳalānī, Ebū’l-Faḍl Aḥmed b. ‘Alī. *Lisānu’l-Mizān*. Tah. ‘Abdufettāḫ Ebū Ğudde. Beyrut: Dāru’l-Beşā’iri’l-İslāmiyye, 2002.

- İbn Hıbbân, Ebü Hâtim Muḥammed el-Bustî. *Kitābu's-Şikāt*. Tah. es-Seyyid Şerefüddin Aḥmed. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1395/1975.
- İbn Hıbbân, Ebü Hâtim Muḥammed el-Bustî. *el-İhsân fî Taḳrîbi Şaḥîḥ İbn Hıbbân bi-Tertîbi 'Alâ'iddin 'Alî b. Belbân el-Fârisî*. Tah. Şu'ayb el-Arna'ût. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408.
- İbn Hızeyme, Ebü Bekr Muḥammed b. İshâk en-Nisâbüri. *Şaḥîḥu İbn Hızeyme*. Tah. Muḥammed Muştafa el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1390.
- İbn Keşîr, Ebü'l-Fidâ İsmâ'il b. 'Umer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. Tah. Sâmi b. Muḥammed es-Selâme. Beyrut: Dāru Taybe, 1420/1999.
- İbn Qudâme, Muvaffakuddin Ebü Muḥammed 'Abdullâh b. Aḥmed el-Maḳdisî. *el-Muġnî*. Kahire: Mektebetu'l-Ķâhira, 1388/1968.
- İbn Qudâme, Muvaffakuddin Ebü Muḥammed 'Abdullâh b. Aḥmed el-Maḳdisî. *el-Kâfî fî Fıkhî'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*. Tah. Muḥammed Fâris ve Mas'ad 'Abdulḥamîd es-Sa'denî. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Mâce, Ebü 'Abdillâh Muḥammed b. Yezid el-Ķazvinî. *es-Sunen*. Tah. Şu'ayb el-Arna'ût. Beyrut: Dāru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Cemâlüddin Muḥammed b. Mukerram. *Lisānu'l-'Arab*. Beyrut: Dāru Şâdir, tsz.
- İbn Nuceym, Zeynuddin b. İbrâhîm el-Ḥanefî. *el-Baḥru'r-Râ'îḳ Şerḥu Kenzî'd-Deḳâ'îḳ*. Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, tsz.
- İbn Ruşd, Ebü'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥafîd el-Ķurtubî. *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muḳteşid*. Kahire: Dāru'l-Ḥadîs, 1425/2004.
- el-İrâkî, Zeynuddin 'Abdurrahîm b. el-Ḥuseyn. *et-Takyîd ve'l-İdâḥ Şerḥu Muḳaddimetu İbni's-Şalâḥ*. Tah. 'Abdurrahmân Muḥammed 'Uşmân. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1389/1969.
- el-Kāsânî, 'Alâ'uddin Ebü Bekr b. Mes'ud. *Bedâ'i'u's-Şanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- el-Ķâsimî, Cemâlüddin Muḥammed b. Muḥammed. *Meḥâsinu't-Te'vîl*. Tah. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-Süd. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- el-Ķurtubî, Ebü 'Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed. *el-Câmi' li-Aḥkâmî'l-Ķur'ân*. Tah. Aḥmed el-Berdünî ve İbrâhîm Aṭfeyyeş. Kahire: Dāru'l-Kutubi'l-Mişriyye, 1384/1964.
- Mâlik b. Enes, Ebü 'Abdillâh el-Medenî. *el-Muvaṭṭa'*. Tah. Muḥammed Fu'ad 'Abdulbâkî. İstanbul: Çaĝrı Yayınları, 1981.
- el-Mâturîdî, Ebü Mansûr Muḥammed b. Muḥammed. *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*. Tah. Mecdî Bâsellüm. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed. *el-Ḥâvî'l-Kebîr fî Fıkhî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*. Tah. 'Alî Muḥammed Mu'avvaḍ ve 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcüd. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Muslim b. el-Ḥaccâc, Ebü'l-Ḥuseyn en-Nisâbüri. *Şaḥîḥ*. Tah. Muḥammed Fu'ad 'Abdulbâkî. Beyrut: Dāru İhyâ'i't-Turâşî'l-'Arabî, tsz.
- en-Nesâ'î, Ebü 'Abdirrahmân Aḥmed b. Şu'ayb. *es-Sunen*. Tah. 'Abdulfettâḥ Ebü Ğudde. Halep: Mektebetu'l-Maṭbû'âti'l-İslâmiyye, 1406/1986.

- en-Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Muhyîddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû‘ Şerhu'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, tsz.
- en-Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Muhyîddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Şahîhi Muslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, 1392.
- er-Râzî, Faḥruddîn Muḥammed b. 'Umer. *Mefâtiḥu'l-Ġayb*. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, 1420.
- Sahnûn b. Sa'îd et-Tenûhî. *el-Mudevvene*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- es-Seraḥsî, Şemsu'l-E'imme Ebü Bekr Muḥammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsûṭ*. Tah. Ḥalîl Muhyîddîn el-Meyyis. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1421.
- es-Seraḥsî, Şemsu'l-E'imme Ebü Bekr Muḥammed b. Ebî Sehl. *el-Usûl*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- eş-Şeybânî, Ebü 'Abdillâh Muḥammed b. el-Ḥasen. *el-Aşl*. Tah. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 1433/2012.
- eṭ-Ṭaberânî, Ebü'l-Kâsim Suleymân b. Aḥmed. *el-Mu'cemu'l-Evsâṭ*. Tah. Ṭâriḳ b. 'İvaḍullâh b. Muḥammed ve 'Abdulmuḥsin b. İbrâhîm el-Ḥuseynî. Kahire: Dâru'l-Ḥarameyn, 1415/1995.
- eṭ-Ṭaberânî, Ebü'l-Kâsim Suleymân b. Aḥmed. *el-Mu'cemu's-Şaġîr*. Tah. Muḥammed Şekür Maḥmûd. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405/1985.
- eṭ-Ṭahâvî, Ebü Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed. *Şerhu Muşkilî'l-Âşâr*. Tah. Şu'ayb el-Arna'ût. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415.
- et-Tirmizî, Ebü 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ. *İlelu't-Tirmizî el-Kebîr bi-Tertîbi Ebî Ṭâlib el-Kâdî*. Tah. Şubḥî es-Sâmerrâ'î, Ebü'l-Me'âṭî en-Nûrî ve Maḥmûd Muḥammed Ḥalîl eş-Şa'îdî. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1409/1989.
- et-Tirmizî, Ebü 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ. *es-Sunen*. Tah. Aḥmed Muḥammed Şâkir. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, tsz.
- ez-Zehabî, Şemsuddîn Ebü 'Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed. *Mizânu'l-İ'tidâl fî Naḳdi'r-Ricâl*. Tah. 'Alî Muḥammed 'Mu'avvaḍ ve 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- ez-Zeyla'î, Ebü Muḥammed 'Abdullâh b. Yûsuf. *Naşbu'r-Râye li-Eḥâdîşî'l-Hidâye*. Tah. Muḥammed 'Avvâme. Beyrut: Mu'essesetu'r-Reyyân, 1418/1997.
- ez-Zeyla'î, Faḥruddîn 'Uşmân b. 'Alî. *Tebyînu'l-Ḥaḳâ'ik Şerhu Kenzi'd-Deḳâ'ik*. Kahire: Bulak, 1314.